

**Слободан Самарџић**

<https://orcid.org/0000-0001-6138-2346>

Факултет политичких наука,  
Универзитет у Београду

**Бојан Ковачевић**

<https://orcid.org/0000-0002-7292-0127>

Факултет политичких наука Универзитет у Београду

**Небојша Владисављевић**

<https://orcid.org/0000-0002-0131-2140>

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

**Миша Ђурковић**

<https://orcid.org/0000-0003-4305-8184>

Институт за европске студије, Београд

**Петар Милутиновић**

<https://orcid.org/0000-0001-8944-3622>

Институт за европске студије, Београд

УДК 323(4-672EU)(049.2)

Научна йолемика

Примљен: 29.11.2022.

Прихваћен: 16.12.2022.

## РАЗГОВОР О КЊИЗИ „ПОЛИТИЧКИ СИСТЕМ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ” СЛОБОДАНА САМАРЏИЋА

© Службени гласник и Факултет политичких наука, 2022.  
ISBN 978-86-519-2791-4



У понедељак, 28. новембра 2022. Институт за европске студије је организовао разговор о књизи проф. др Слободана Самарџића *Политички систем Европске уније. Теорија – институције – процес одлучивања – политички живот*. Говорници су били проф. др Слободан Самарџић (аутор, редовни професор Факултета политичких наука), проф. др Бојан Ковачевић (редовни професор Факултета политичких наука), проф. др Небојша Владисављевић (редовни професор Факултета политичких наука), др Миша Ђурковић (научни саветник Института за европске студије) и мср Петар

Самарџић, С. (2022). *Политички систем Европске уније. Теорија – институције – процес одлучивања – политички живот*. Београд: Службени гласник – Факултет политичких наука.

Милутиновић (страживач-приправник Института за европске студије). Пред читаоцима је ауторизовани транскрипт овог разговора.

### Бојан Ковачевић\*

Зашто је професор Самарџић толико дуго чекао да напише књигу о политичком систему Европске уније? Већ више од две деценије студентима Факултета политичких наука предаје на предмету који носи тај назив, одлично познаје функционисање институција, политички процес, историју европских интеграција... Не недостаје му ни списатељске ревности, објављује научне чланке о процесу ширења ЕУ, о изазовима са којима се наднационални управљачки систем суочава, о кризи ЕУ, али нема свеобухватне студије о политичком систему ЕУ. Како то објаснити?

Било је то пре двадесет четири године, 1998, када је он написао своју прву студију о овој теми. Књига се зове „Европска унија као модел наднационалне заједнице”. Посвећена је једном помпезном обећању да ће Европска унија постати управљачки модел за XXI век, који се може проширити на остатак света. Обећање почива на вери у магична својства формуле за управљање друштвеним противречностима, коју су пронашли послератни очеви оснивачи Европских заједница. Аутор обећању приступа озбиљно. Обећања, идеје, визије, све оно што се на прву лопту чини немогућим оку скептичног посматрача важно је у политици. Прво скрупулозно представља институционалну структуру ЕУ и прокламоване циљеве интеграције. Потом стижу опрез и сумња. Они происходе из познавања историјског искуства изградње сложених управљачких система, али творци данашње ЕУ су обећали да стварају нешто што никада раније није постојало у историји, све је *sui generis* у њиховим наумима. Како о томе уопште судити када се не може ни са чим поредити? Можда и успеју, можда им се може веровати, ко зна? Тим закључком се завршава та прва озбиљна студија о ЕУ неког аутора са ових простора.

У времену када је та књига настајала, у Европској унији све као да говори у прилог великом обећању. Систем стабилно функционише. У западноевропским државама иде се на посао, одмара се, летује, једе по ресторанима, купују аутомобили, модерно се облачи, гледа се пренос Лиге шампиона – најбогатија, најзаштићенија и најразмаженија генерација људи која је икад ходала земљом (Скурати). Животу је било удобно у тој новој форми, коју су за њега створиле послератне политичке елите и коју поуздано опслужују наднационалне технократе.

Како изгледају књиге о политичком систему ЕУ, које настају у том периоду? Постоје две групе аутора:

---

\* bojan.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

У прву групу спадају они који мање или више интелигентно и доследно објашњавају функционисање система, не питајући се о његовом легитимитету. Постојање поретка узима се као датост. Не поставља се питање смисла. Не испитује се генеалогичка европских политика, које су неприметно преурежиле готово све области живота друштва. Одакле ауторитет оних који одозго одлучују о заједничком живљењу Европљана? Није ни важно, све ионако одлично функционише. Превазиђена су та стара заморна питања политичке мисли, која имају везе са нечим скривеним, тајновитим, неухватљивим, мистичним. Унутар задатог оквира чије порекло се не доводи у питање, тражи се поуздана веза, мери се, емпиријским методама се истражују узроци и последице, који објашњавају односе између наднационалних и међувладиних институција, тестира се успешност појединих политика итд.

Друга група аутора спада у оно што је Карл Шмит назвао „политички романтизам” – *die politische Romantik*. Они, за разлику од прве групе, не маре за узроке и последице. Ту спадају, пре свега, они који Унију критикују због одсуства демократије. Једни узимају демократију националних држава као нешто чему се треба вратити. Они уздишу за некаквим измаштаним прошлим временима када су Французи, Немци, Италијани гласали, њихови угледни паметни представници у парламентима већали, трезвено одлучивали. Други сањају о наднационалној демократији у доласку, о будућности која ће доћи на шинама што су их поставили Жан Моне и његови сарадници. И код једних и других све је произвољно. Машта бира неки делић исувише сложене политичке стварности и уздиже га на пиједестал крајњег циља, визије будућности итд. Нема ту много талента, пошто се талентован свет у Европи преселио у сферу грађанског друштва – инжењери, адвокати, физичари, математичари, уметници – сместили су се удобно негде далеко од позорнице политичког и њених површних тумача. Дуго се чини, међутим, да сама стварност иде на руку политичких романтичара. Безбрижни, размажени живот европског друштва све могућности заиста држи отвореним. Одлуке нема, али можда да је не мора ни бити, како то стоји у оном обећању о незауостављивом путовању ка „све ближеј унији народа Европе”.

Све то време професор Самарцић предаје на Факултету. Студентима објашњава сложене процедуре стварања политика, ко предлаже, ко доноси закон, ко га тумачи, ко спроводи итд. Тек понекад, обично пред крај предавања, он посеје црв цумње, подстичући младе политикологе да се питају може ли ЕУ имати грађане ако још увек није држава, може ли имати јединствену спољну политику без колективног идентитета, може ли бити демократска без демоса итд. И даље не пише књигу. Нешто чека. Као да осећа да још увек није дошло време да се коначно разрачуна са оним помпезним обећањем, којем је једном и сам напола поверовао.

Онда су се 2009. године медитеранске државе чланице ЕУ суочиле са неконтролисаним растом јавног дуга. Опстанак монетарне уније доведен је у питање. Пројекат европског уједињења ушао је у системску кризу. Криза је стање у којем живот и његова дотадашња форма постају две зарађене стране у егзистенцијалном сукобу. Сукоб је ескалирао у Грчкој почетком друге деценије XXI века. Пробуђени, увређени, збуњени живот друштва нашао се на трговима. У европским институцијама га је представљао један паметни министар финансија на мотору. У одбрану више од пола века старе технократске форме европског заједништва стала је најмоћнија држава чланица на челу са својом канцеларком и министром финансија у колицима. Ови други су победили. Поредак је одбрањен. За професора Самарцића криза је представљала подстицај за писање научних чланака, поглавља у зборницима радова, које ће потом скупити у монографију „Европска унија – систем у кризи”. Али целовита студија о политичком систему ЕУ треба још нешто да сачека.

Скрупулозан и опрезан аутор неће се залетети. Неће, попут толиких наједном пробуђених и расписаних политичких романтичара, кризу означити као увод у распад система или инцијалну капислу за нову пустоловину доношења европског става (Хабермас) или за рођење демократске федералне Европе (Бек). Сачекаће да види шта ће из свега тога происходити. То стрпљење ће му омогућити да открије нешто ново и важно. Потпуно оригиналан увид кога нема у другим студијама о политичком систему ЕУ. Успостављање новог управљачког модела – кризни модел управљања као модел управљања трајним ванредним стањем, које нема ни свој јасно одлучени почетак ни рок трајања. То је био увид који му је недостајао. Књига коју он у себи већ дуго пише могла је сада да се пресели на папир. Добро је што је био стрпљив. Исплатило се што је сачекао да сам живот одбаци стару форму и полети испрва безглаво, а потом смиреније у потрагу за новом. Добро је што није пожуррио да живот пре времена ограничи површним закључцима, да га обесмисли описивањем онога што за аутентичну политичку мисао није важно, да покуша да га зароби произвољним визијама будућности....

То су разлози због којих се дуго чекало на књигу, али каква је њена природа? Каква јој је функција? Да ли је то само уџбеник намењен студентима? Шта уопште значи „уџбеник” на Факултету који образује будуће политичаре, доносиоце одлука?

Да ли се под тим мисли на оне површне књиге, из којих су толике генерације оних најразмаженији Европљана у историји училе? То су поједностављени и банални приручници, којима би се смејали ђаци бољих београдских и новосадских гимназија, са сажетком, питањима и одговорима на крају поглавља или чак фотографијама великих догађаја у историји интеграције итд.? Те књиге представљају резултат американизације науке о политици. Оне претпостављају да су сви важни одговори већ пронађени. Претпостављају

један довршени свет. Студенти из њих уче правила функционисања тог довршеног света. То ће им омогућити да се снађу на својим будућим пословима у европској или националним администрацијама. Шта је правично? Шта је добро? Нема таквих питања у тим уџбеницима који су писани за неупитане спроводиоце одлука.

Њих у стопу прате они које за тему имају историју политичких идеја у Европи. То је увек историја која је одвојена од садашњости, са њом нема никакве везе, не помаже у потрази за смислом политичког у заједницама нашег доба. Ту су и књиге о историји европске идеје, до краја предвидљиве приче без икаквих заплета и обрта, са увек срећним крајем – настанком данашње ЕУ. На студентима остаје да из њих узму оно што им се допада. Тако се образују будући политички романтичари. Они даровитији, којима је досадан технократски европски свет, па се против њега буне измишљањем и привидима (попут Бориса Џонсона када је био дописник из Брисела). Ту су и будући политичари радикалне левице и деснице, и њихова распојасана, али фолирантска „етика убеђења”, стерилни, недорасли бунтовници против система, невладиних организација, гејева, Европске уније, технократа, банака, миграната, капитализма и тако даље (Мелони, Ле Пен, Орбан...). Ако се под књигама које њих усмеравају мисли на уџбеник, онда књига професора Самарџића сигурно то није.

Кључ за разумевање његове књиге треба тражити у специфичном односу између живота и форме, између игре и интелектуалне потраге за објективном, непристрасном инстанцом, која би је могла закочити, показати јој меру и границу. Свако од поглавља у књизи обележено је том напеташћу. Са једне стране, професор Самарџић, постављајући се на страну пробуђеног, посвађаног, слуђеног или апатичног живота Европљана, доводи у питање све оно што се у функционисању политичког система ЕУ узима као задато или се дилетантски осуђује и одбацује услед недовољног познавања материје. Теорије европских интеграција, институције, политички живот – од нечега крутог, досаданог, непомичног књига прави занимљиву игру. У разговор о проблемима изградње политичког система ЕУ професор укључује великане политичке мисли прошлих и садашњих времена. То су, пре свега, они који су размишљали о институцијама у сложеним државама, о друштву, праву, слободи, јавном мњењу. Ту су аутори Федералистичких списа, Макс Вебер, Никлас Луман, Јирген Хабермас, Дитер Грим, Марчело Пера, али не као усputне станице у учењу историје идеја већ као адресе на којима читалац књиге може потражити одговоре на питања овог нашег обезглављеног доба.

Ту стижемо и до другог дела формуле за разумевање књиге. Аутору је далек сваки политички романтизам, са својим измаштаним световима и бескрајним могућностима које увек остају отворене. Њега, наиме, све време док пише занима проблем поретка. Занима га одлука. Има свест о нужности

успостављања система, одбране старог или стварања новог. Ослобођени живот не сме остати без оквира иначе ће се опет изродити у непоредак, хаос, насиље. Аутор има одговорност за оно што пише. Не пада му на памет да произвољно издвоји неки од аспеката политичког и институционалног живота ЕУ и да на том темељу измашта будућност наднационалне заједнице. Он неће следбенике, већ одговорне, паметне, пажљиве, студиозне читаоце.

Ова књига подсећа студенте на разлог због ког су одлучили да студирају политичке науке. Није то један од оних модерних „уџбеника”, који сужавају видике, отупљују машту, размекшавају одлучност. Писана је баш за онога коме се обраћа Макс Вебер у свом есеју „Политика као позив”, за онога коме је Макијавели слао тајне поруке својом Мандраголом или му своје савете отворено нудио Владаоцем. Може то бити студент, а можда и неки славољубиви, паметни, смели тип потпуно другог занимања, који реши да се попне на позорницу света политичког. Ко год био, мораће да одлучује сам. Водиће га таленат, инстинкт, смелост. Али потребно му је и много знања да би се снашао, оријентисао у данашњој Европи, где се губи веза између националног и наднационалног. За оне који држе до „етике одговорности”, који теже да сагледају, иако никада до краја и са научном поузданошћу, последице свог деловања, ова књига је злата вредан оријентир.

Попут свих важних писаца о политици, професор Самарцић свог читаоца доводи на велико градилиште. Даје му заштитни шлем, помаже да раздвоји битно од небитног, одакле почети, са ким се консултовати, на кога рачунати, где су препреке, подземне воде или могући одрони... Све остало препушта њему самом. Гради се европски политички поредак од материјала који стоји на располагању. То су државне и европске институције, ефикасне администрације, пасивни или обезглављено бунтовни грађани, партије, интересне групе, различите историје, националне културе, идентитети, јавна мњења... Ту су и избори, референдуми, лобирање, протести... Књига уводи студенте у пустоловину стварања нечег новог, великог. Такве су одувек биле значајне књиге о политици, оне што истовремено надахњују смеле духове, али и позивају на опрез, подсећају на тежину изазова и терет одговорности. Тако пишу и Макијавели и Хегел и Шмит и сви остали њихови претходници и настављачи, који су писали о праву, политици, друштву. Никад код њих нема атмосфере довршености, осећаја да се све важно већ одиграло, да само треба спроводити правила једног остарелог и онемоћалог света. Једино такви могу бити уџбеници за будуће политичаре, доносиоце одлука, оне што свесно бране поредак или оне друге, бунџије, револуционаре. Ако се под таквом књигом мисли на уџбеник, онда то ова књига сигурно јесте.



## Небојша Владисављевић\*

Реч је о веома квалитетној књизи, о производу вишегодишњег, односно вишедеценијског рада аутора у анализи Европске уније, али и сродним областима. Где год загребете текст, види се квалитет – да ли је реч о општем појмовном и теоријском оквиру, о анализи појединих политичких установа, њихових међусобних односа, о детаљној емпиријској анализи, примерима пажљиво одабраним да илуструју кључне проблеме. Ово је квалитетан уџбеник, јасно структуриран, сажето и прегледно покрива релевантна питања неопходна за разумевање политичких установа и политичког живота у Европској унији, на начин примерен студентима основних и мастер студија. Истовремено, текст је намењен и широкој образованој публици, укључујући специјалисте за Европску унију и сродне области, али и шири круг читалаца који желе да се упознају са појединим питањима из ове области. Коначно, текст је веома читљив, писан кристално јасним језиком и приступачан широкој образованој публици. Није оптерећен стручним жаргоном, осим у мери у којој то није било могуће избећи. И, наравно, квалитетна припрема за штампу чини књигу приступачнијом читаоцима. Једина препрека на путу ка публици, као и код већине академских издања, јесте висока продајна цена књиге. Академски издавачи би морали да воде рачуна и о томе, да прате пример комерцијалних издавача, који успевају да белетристику нижим ценама приближе широкој публици. Ова књига то свакако заслужује.

Пошто нисам специјалиста за Европску унију, говорићу о књизи из упоредне перспективе, као компаративиста. Предмет књиге јесте Европска унија, али је писана из класичног политиколошког и компаративистичког угла. Дакле, више ћу говорити о самом начину на који књига приступа анализи политичких установа и политичког живота у Европској унији. Имајући тај угао у виду, аутор је одабрао веома продуктиван приступ. Прво, приступ је политиколошки. Када је реч о Европској унији, нарочито у нашем региону, доминирају приступи из угла међународних односа или регионалних студија. Нису то класичне регионалне студије, али ипак преовлађује дескриптивни, мултидисциплинарни приступ. Насупрот томе, у овој књизи се користи појмовни и теоријски апарат политичких наука, и то веома ефектно. Друго, у нашем региону, као и у другим малим и сиромашним државама на периферији Европе, о Европској унији се обично говори из активистичког угла. Бојан је поменуо неке примере раније. Више је реч о промоцији Европске уније, него о критичкој анализи. Ова књига је зато велико освежење. Код нас, не само у широкој јавности већ и у делу стручне јавности, преовлађује активистички приступ, који више омета анализу Европске уније, него што

---

\* n.vladislavljedic@fpn.bg.ac.rs

доприноси разумевању релевантних проблема. Коначно, ово је компаративистички приступ, који тежи да објасни различите аспекте политичких установа и политичког живота у Европској унији. Потпуно је упоредив са компаративистичком анализом, рецимо, савремених демократија у појединим државама Европске уније, али и ван ње. Приступ и стил помало подсећају на начин на који је писао професор Вучина Васовић. Ту је општи појмовни и теоријски оквир, на којем почива структура књиге и анализа у ширем потезу, а посебне теме, обрађене у посебним поглављима ослањају се на посебне појмове и теорије, релевантне за објашњење, рецимо, вертикалне поделе власти или хоризонталне поделе власти, њихових међусобних односа, проблема јавности, политичких странака... Цела књига је у основи постављена као студија случаја Европске уније у упоредној перспективи, а затим је тај приступ темељно и доследно, као и продуктивно примењен у анализи.

Е сад нешто конкретније о појединим питањима. Аутор се ослања на појам политичког система као општег оквира за анализу Европске уније. То је продуктиван приступ. С једне стране, тај појам, у односу на раније, традиционалне приступе проучавању политичких установа, хвата шири простор, не само формалне политичке установе већ и политичке странке, системе интересног организовања, интересне групе, јавност, преостали део цивилног друштва, укључујући и различите покрете, дакле, политички простор који се знатно проширио развојем демократије у 20. веку. С друге стране, аутор наглашава да је предност појма политички систем у анализи Европске уније то што је овде реч о политичкој заједници која није држава. Поред тога, реч је о недовршеној политичкој заједници. А појам политичког система, управо релаксирањем аспекта државности и суверености, подстиче и нијансира анализу такве политичке заједнице. Додао бих успут да је користан и у анализи субнационалних заједница, и оних за које нисмо сигурни да ли су националне или субнационалне (обично се користи неутрални израз „територија”). Пример је Косово данас. Није реч о држави, пошто међународно признање још увек изостаје у великој мери, а централна власт не контролише територију у потпуности, али свакако јесте реч о посебном политичком систему. И у том смислу, појам политичког система и даље има сазнајни потенцијал, упркос чињеници да се у последње три-четири деценије знатно мање користи у упоредној анализи него раније. У анализи Европске уније, политичког живота Европске уније, овај општи приступ показао се веома продуктивним. С једне стране, довољно је чврст да укаже на константе политичког развоја Европске уније у последњих неколико деценија, а с друге стране, довољно флексибилан да укаже на драматичне осцилације у том развоју – промене од доминације држава чланица ка снажном наднационалном нивоу власти и обрнуто, и то из различитих углова, нарочито када је реч о кризи Европске уније у последњој деценији, деценији и по.



Овај приступ, чини ми се, није доследно примењен у анализи недржавних играча. Аутор с правом истиче да се страначки систем Европске уније битно разликује од страначких система савремених демократија, како држава чланица, тако и држава ван ЕУ, и да јавност није она са којом се сусрећемо у националним државама. Систем интересног представљања, бар у оном делу који се тиче пословне заједнице, нешто је сличнији том политичком миљеу. Дакле, тај политички простор и не може да се интегрише у анализу политичких установа и политичког процеса на начин типичан за савремене демократије. Ипак, чини ми се, да је тај део помало издвојен из опште анализе. Политичке странке и страначке групације помињу се у претходном делу књиге само поводом расправа о европском политичком идентитету и уставу ЕУ – када су конзервативне странке инсистирале на хришћанском аспекту идентитета, а либералне и социјалистичке се позивале на раздобље после Другог светског рата. Ако буде другог издања, а надам се да ће га бити јер ова књига то заслужује, тај део би требало више интегрисати у анализу политичких установа и политичког процеса у претходним поглављима. Наравно, појам политичког система, поред предности, има и одређене мане – претендује на свеобухватну анализу, која често није могућа (а ни потребна), а има и телеолошки призив. С једне стране, указује да Европска унија није класична међународна организација, већ да по неким обележјима подсећа на савремене државе, што студентима олакшава разумевање политичког живота унутар заједнице. С друге стране, таквим приступом се неизбежно ублажава реалност недовршености заједнице. Иако аутор више пута наглашава да је реч о недовршеној заједници, управо избор приступа – анализе политичког система – сугерише другачији закључак. Одабир другачијег приступа би вероватно подстакао и олакшао анализу тог аспекта Европске уније.

Шта су алтернативе у широј области упоредне анализе приступу који се концентрише на политички систем? Једна је анализа политичких установа и политичког живота у ширем историјском и друштвеном контексту савремених демократија, па и Европској унији, без претензије на свеобухватност. То је пракса у компаративистичким приступима насталим на критици функционалистичког и системског приступа. Друга је избор појединих парцијалних приступа. Лајпхарт, рецимо, говори о демократији консензуса. У првом издању своје књиге *Демократије* разликује већинске демократије од демократија консензуса и као примере ове друге наводи Швајцарску и Белгију. У другом и трећем издању књиге наводи и пример Европске уније, наглашавајући управо плурални контекст Европске уније, у ширем идентитетском смислу, а не само када је реч о организацији политичких установа. Слично томе, појам федерализма је веома продуктиван у анализи Европске уније – што аутор веома ефектно користи у овој књизи. Аутор се сасвим примерено ослања на „недржавне” приступе федерализму Фридриха и Елазара, ситуирајући развој

федерализма у ЕУ у шири упоредни контекст и наглашавајући сличности и разлике, рецимо, са америчким федерализмом или онима у Немачкој и Швајцарској.

Управо у том контексту, чини ми се, помало недостаје угао консоцијализма испреплетаног са федерализмом. Поменуо сам, рецимо, Лајпхарта који говори о демократији консензуса. Други аутори опет наглашавају аспект плуралног друштва када говоре о федерализму или, још шире, територијалном плурализму. Рецимо, Олири и Мекгери разликују мононационалне и вишенационалне федерације. Ове прве, на пример, Сједињене Америчке Државе и више држава у Латинској Америци, имају за циљ уједињење грађана који говоре истим језиком и деле исту културу, али живе у различитим политичким заједницама. Такве федерације дугорочно иду у смеру централизације. Оне друге пак користе предности живота у заједничкој држави, заједничку одбрану, спољне послове, заједничко тржиште на пример, али су дугорочно институционализоване управо ради заштите посебних националних идентитета и култура. Примери су Швајцарска, Белгија, Канада, па и бивша Југославија. Такве федерације увек почивају и на консоцијалним установама – заједничком вршењу извршне власти, мањинском вету и пропорционалности (поред територијалне аутономије). Тај угао је продуктиван и у анализи Европске уније. Управо аспект анализе испреплетаности националних идентитета и политичких установа може да допринесе анализи и разумевању кризе у Европској унији у последњој деценији, деценији и по. Није реч само о појединим федералним аранжманима у техничком смислу, јер њихове последице у великој мери зависе од контекста. Нити је реч само о односу власти са наднационалног нивоа и држава чланица већ и о идентитетским сукобима – сукобу националних идентитета чврсто утемељених у појединим државама (као и између и унутар појединих држава чланица) и недовршеног европског идентитета. Угао консоцијације би свакако могао да додатно осветли нека од тих питања.

У сваком случају, реч је о веома квалитетној књизи, која заслужује да је читају не само студенти већ и шири круг образованих читалаца, јер доследно примењује истраживачки, а не преовлађујући активистички приступ Европској унији и почива на појмовно и теоријски темељно усидреној анализи, као и на значајном емпиријском материјалу.

Хвала.

\* \* \*

## Петар Милутиновић\*

Хвала лепо. Ево, ја бих да поздравим све цењене говорнике, да поздравим и публику. Заиста ми је задовољство и част што имам прилику да се обратим јавности са овако цењеним говорницима. Још као студент, похађао сам врло редовно предавања Слободана Самарџића, која су се одржавала петком у 9 ујутру и ретко ко је од студената долазио у то време. То је било врло индикативно, али наравно они који су ентузијастички су врло често долазили. Ти ентузијастички су били они који су били жељни знања и који желе да чују нешто што је релевантно, нешто што је ново и нешто што је кредибилно. Само бих да се осврнем на врло интересантна излагања претходна два саговорника. Када је професор Ковачевић говорио о тој једној врсти политичког романтизма, пала ми је на памет идеја да је, да би Европска унија постала кредибилан актер, неопходно да човек да живот за њу. То је, поготову у контексту украјинске кризе, нешто што постаје евидентно. Дакле, као што је човек спреман да да живот за отаџбину, за своју државу, да би Европска унија имала тај значај као што има држава, чини ми се, да би сваки човек морао да буде у стању да верује у њу у тој мери да буде спреман да да и живот за њу, као један вид начина испољавања лојалности према једном политичком ентитету, који је несумњиво авангардног карактера.

Ова књига је уџбеник без икакве сумње – она је добро структурирана и она покрива оно што је прво и основно – политички систем Европске уније. До сада смо на предавањима углавном користили уџбеник професора Сајмона Хикса са Лондонске школе за економију и политичке науке још из 2007. године, тако да је овај уџбеник право освежење, па можда можемо и да кажемо да је професор Самарџић српски Сајмон Хикс или србијански Сајмон Хикс, али углавном, оно што је релевантно је да је овај уџбеник ажуриран новим подацима, да је ажуриран на један исправан начин тако што је добро структуриран, тангира, односно погађа питања: шта је то политички систем Европске уније; на који начин су институције уређене, дакле уређење власти; на који начин се одвија политички процес у једној тако сложеној заједници, која обухвата четири основна модела – комунитарни модел, међувладин модел, модел отвореног метода координације и овај четврти модел, који је, чини ми се, Слободан Самарџић патентирао, а то је модел управљања кризом, који је заправо и дан-данас најрелевантнији и који опстаје као један механизам функционисања Европске уније, која је заправо једна врло сложена управљачка структура. И на самом крају, професор је обрадио и политички живот Европске уније, политичке странке, односно политичко представљање, тако да ми можемо да се запитамо да ли Европска унија има свој политички

---

\* petar.milutinovic@ies.rs

систем. Али, ево, професор Владисављевић је одговорио да то важи с обзиром на то да је још британски политиколог Сајмон Хикс педесет година касније од теоријског наслеђа Истона и Алмонда извео опште карактеристике политичког система. И те карактеристике не само да не искључују искуство политичког организовања и деловања Европске уније већ и помажу у њиховом научном разумевању. Те карактеристике су преваходно: стабилне институције које доносе обавезујуће одлуке за субјекте у јавном простору, па је онда велики број корисника тих одлука, а то су грађани, физичка и правна лица, који ове институције сматрају легитимним, јер од њих очекују исправне и меродавне одлуке; затим одлуке које доносе институције знатно утичу на уређење јавних сфера путем својих јавних политика, а оне су израз те њихове ауторитативне алокације економских ресурса, интереса и друштвених вредности, али и стална интеракција између политичких исхода – одлука и нових захтева, односно интереса и преференција у једном виду повратне спреге. Једноставно је књига обрађена на тај начин што почиње од општих појмова, дакле и од историје. Европска унија, од свог почетка, од наставка Европске заједнице за угаљ и за челик од 1951, испуњава све опште критеријуме политичког система. Они су довољно општи и укључујући не само за државе него и за политичке творевине, које не поседују основна државна обележја, као што су суверена власт и легитимни монопол физичке принуде. Ова књига заправо излаже и анализира политички систем у његовој динамичкој, дакле у његовој еволуционој, али и у његовој статичкој, односно у његовој структурној димензији. Европске заједнице, односно Европска унија, поседују институције законодавног, извршног и судског карактера, које у својим доменама доносе обавезујуће одлуке за грађане, физичка и правна лица, и друге субјекте. Еволуцијом Европске уније и генерално европских интеграција растао је и број учесника у том интеграционом процесу, не само држава него и недржавних актера, који су онда постали и непосредни корисници одлука тих институција. Стално су се проширивале сфере јавног живота на нивоу Уније, који су уређивале њихове овлашћене институције. Тиме је постајао све већи удео тих институција у ауторитативној алокацији вредности у европском друштву. Али са растом интеграција, расте и динамика ове повратне спреге, о којој сам малочас говорио. Дакле, повећани захтеви према институцијама исходе не само појединачним одлукама него и њиховим иницијативама за усавршавање и рационализовање поступка одлучивања. Једноставно, и европска интеграција је таква да се у њеном кључу Европска унија налази као један својеврсни постмодерни, постдржавни управљачки систем. Она представља целину веома различитих интереса бројних актера на локалном, субнационалном, националном и европском или наднационалном нивоу, те је у том смислу неопходно стално и афирмисати то шта политички систем јесте неовисно

од овог његовог активистичког феномена. Људи врло често наступају са својим вредносним ставовима и судовима према европским интеграцијама, али је чињеница да је то један технократски процес, који је довео до три велике ствари: прво, до мира, до благостања и до безбедности. На тај начин, он је обезбедио да се државе које се интегришу налазе у таквом стању да је рат између њих незамислив, упркос томе што питања безбедносне дилеме у Европи још увек нису превазиђена. И то сад исто видимо, на пример, по питању политике проширења. Врло често можемо да чујемо од немачког савезног канцелара Олафа Шолца да се он залаже за проширење Европске уније на државе кандидате, а са друге стране, на пример, имамо иницијативе француског председника, али и исказе француских званичника, који нису баш толико оптимистични око питања проширења Европске уније. Чини ми се да је једини и основни разлог то што на тај начин Француска обуздава Немачку, односно обуздава јачање позиција Немачке унутар Европе, и то је један од видова да тако кажем „саплитања” између оних који покрећу процес интеграција, али га истовремено и обуздавају, односно истовремено га опструирају. То се дешава не само на континенту Европе између држава чланица Европске уније, већ се дешава и од неких спољних актера, као на пример од стране Сједињених Америчких Држава које су од Маршаловог плана заправо и афирмисале процес европских интеграција, али искључиво из геополитичких разлога, односно ради сузбијања утицаја тадашњег Совјетског Савеза на тлу Европе, дакле ради ширења свог утицаја и у великој мери оне су настојале да промовишу тај процес, али истовремено и да га обуздавају на тај начин да Европска унија не буде посебан пол моћи, већ да буде из геополитичких разлога коришћена као продужена рука у конфронтацији са много „опаснијим”, конкурентским ривалима на међународној сцени, као што су Руска Федерација, па потенцијално (видећемо како ће се ситуација даље одвијати) и Народна Република Кина. Али сада, у контексту ове украјинске кризе, што је флагрантни експес у међународним односима, рат је увек злочин у међународним односима и ту нема једноставно никаквих коментара, то је употреба насиља без икакве сумње, а видећемо како ће се политички систем Европске уније према тој ситуацији даље поставити. Постоје неке иницијативе да се реформишу оснивачки уговори, да се крене даље са конференцијом о будућности Европе, у измену ових оснивачких уговора, односно Уговора о Европској унији и Уговора о функционисању Европске уније, али ми се чини да и даље не постоји довољно јасан покретачки фактор, односно довољно јасна покретачка снага, која би била проевропска, али одистински проевропска, и која би заправо могла да да Европској унији на геополитичком значају, с обзиром на то да она сада у контексту рата у Украјини губи свој стратешки значај. Чини ми се да би било неопходно да се појави једна дугорочна, одржива политичка перспектива у Европи,

која би заправо била одистински таква и која би заправо дала један нови импулс европским интеграцијама. Међутим, то се не дешава. Зашто? Зато што вероватно ни не постоје такве личности као што су били Жан Моне или неке друге личности које би имале такав капацитет, такав ентузијазам да покрену процес европских интеграција са мртве тачке, иако ми се чини да овај рат у Украјини доприноси проширењу Европске уније на тај начин што ми сада имамо и нове државе кандидате, као што су Молдавија и Украјина. То су до јуче биле земље које су биле подведене под политику суседства. Сада то више није случај. Оне се сада налазе легитимно на агенди проширења, али то је само декларативно. Питање је да ли је политички систем Европске уније уопште у могућности да прихвати земље које се налазе у отвореним сукобима (ево у Украјини је то отворени оружани сукоб, у Молдавији је то замрзнути сукоб), али је и чињеница то да се они формално *de facto* налазе на агенди проширења и да постоји један други фактор, а то је, на пример, отварање преговора са Албанијом и са Северном Македонијом, односно даље спровођење тог процеса у оној мери у којој је он и био започет. Македонија од 2005. већ има статус кандидата, Албанија нешто касније, од 2014. године, дакле то су заправо земље које су у најближем суседству. Оне су подведене под процес стабилизације и придруживања, искључујући Албанију, али је чињеница да ли би, да није било рата у Украјини, и питање је када би дошло до ових подстицаја у смислу проширења, а опет и подстицаја у смислу продубљивања интеграција. То је ово питање које се тиче реформе оснивачких уговора, а да су везани за ову конференцију о будућности Европе. Али, наравно да се и у овим околностима испоставља да Европа нема довољно јасно искристалисан прво идентитет, дакле нема довољно јасно постављену политичку алтернативу, која би заправо дала додатан подстицај европским интеграцијама, већ се искључиво сада налазимо, и ми сви као Европљани, на бојном пољу између великих сила – Сједињених Америчких Држава и Руске Федерације. Европа се у потпуности сада налази (кад кажем Европа, наравно, ту мислим посебно на Европску унију) у таквом стању да је она сада присиљена практично да се откачиње од Руске Федерације и да иде даље у зближавање са Сједињеним Америчким Државама и на диференцијацију својих извора, на реструктурирање своје економије и на диверсификацију извора снабдевања енергентима, јер то је једноставно за сада једини одрживи модел за Европску унију и за све оно што је даље чека. Политички систем Европске уније је несумњиво и даље у кризи, те кризе се даље мултипликују, од 2008. и 2011. године, када смо имали кризу монетарне уније, па смо онда имали то да и даље постоје неки механизми у оквиру монетарне уније који функционишу, а који би требало да су привременог карактера. Међутим, оно што је привремено, изгледа да остаје константа развоја и ви практично можда имате сада неке нелегалне инструменте, који



су постали константа политичког система, односно управљања. А истовремено, ви немате никакав критички приступ да се ти инструменти ревидирају, односно да систем крене да производи веће аутпуте. Оно што сам исто приметити, то је да је књига више овако оријентисана, да има више ту карактеристику, ту ноту, да више обрађује федерализам као такав. Једноставно је више сконцентрисана на квазифедералну поделу материјалних надлежности, на процесе одлучивања, што је у реду, наравно, а мање на то на који начин се креирају јавне политике у Европској унији. То је оно што је, чини ми се, супстанција Европских интеграција. Дакле „полиси“ (*policy*), иако је тај процес сада у великој мери техницизиран, губи се тај „политикс“ (*politics*), нема више те политичке врлине, нема тог политичког романтизма, губи се тај политикс (*politics*), а у корист „полисија“ (*policy*), где ви имате све оно што је техницизирано, сцијентификовано. Дакле, процес креирања политика је у великој мери постао техницизиран или бирократизован. У њему учествују неке елите, корпоративне елите, политичке елите, друштвене елите и он постаје истовремено процес креирања јавних политика, а оне су многобројне. Европска комисија је та која прво покреће те процесе и која као иницијатор законодавних предлога покреће те процесе, а они су многобројни, од телекомуникација, енергетике, рударства, па до образовања и истраживања. Врло је интересно истраживати и тај процес креирања јавних политика, јер чини ми се да је то оно што тангира, што заправо погађа све грађане, сва правна и физичка лица, све резиденте Европске уније, тако да бих, ето, то истакао више као један коментар, ако сутра буде било другог издања, да би можда фокус могао да буде на том процесу креирања јавних политика, на који начин се он заправо одвија, да он постаје више ексклузиван, а мање инклузиван, насупрот овим питањима која се тичу квазифедералне поделе јавних материјалних надлежности. Углавном, оно што је такође релевантно јесте да, ако критички посматрамо, ви имате, и сада додатно се то само још потврђује, недостатак системске одговорности институција, али и разних политичких делатника, као и одсуство политичке конкуренције у Европској унији, који представљају ту системску фалинку унутар Европске уније. Дакле, не постоји један вид начина да се одговорност побољша, у великој мери је процес постао техницизиран и ексклузиван, и то је једноставно нешто што је сад постало перпетуум мобиле (*perpetuum mobile*) како се кризе у Европској унији мултипликују. Али, наравно, да бисмо могли да кренемо у ревидирање и у неке конструктивне предлоге, требало би заправо прво консултовати „бејзик“ (*basic*) ствари, дакле „бејзик то бејзик“ (*basic to basic*) и прочитати ову праву политиколошку посланицу.

Ето толико од мене. Хвала вам.

\* \* \*

## Миша Ђурковић\*

Захваљујем се колеги Милутиновићу. Ја бих своје излагање поделио на нека три дела. У првом делу, не замерите ми, делимично ћу приватизовати, мало и персонализовати данашње излагање, пре свега вођен потребом да ових десетак младих људи сазна нешто о историји куће у којој раде. Иначе, да се похвалим тиме да смо у последње четири године заиста имали могућност да направимо једну селекцију, да доведемо на Институт десетак изванредних младих људи, од којих су неки већ докторирали, неки то ускоро раде, а неки ће, надамо се, брзо, и на тај начин се заправо Институт обновио и наставио да себе истиче као једну врло специфичну институцију у нашој средини.

Кренуо бих управо од те специфичности у коју сам сâм дошао у јануару 1997. године, и то је овај део приватизовања који мислим да је јако битан за разумевање, неко памћење и историју ове институције, у којој ће они сутра радити. Институт за европске студије је кућа која је основана 1957. Промењено је име 1961, али управо генерација професора Самарџића и Радмиле Накараде тада је – уз многе људе који нажалост више нису са нама, а треба их поменути, дакле, као што је наш некадашњи директор покојни Ђуро Ковачевић и покојни Мирослав Прокопијевић, покојни Ласло Секељ и тако даље, покојна Зорица Радовић коју смо већ поменули, која је нешто касније дошла – дала исто значајан допринос овој кући или неки други који више не раде овде, као што је Божо Стојановић. У том тренутку, ја сам изабрао да дођем у ову кућу, пре свега, због те неке специфичности људи који су овде радили и који су успевали да у једно врло тешко време, када нисмо имали грејање, када су кварцне грејалице са три штапа биле основа за наше функционисање у не баш благим зимама, али ту је долазила једна екипа стална, почев од Ђуре, Слободана, Боже покојног Инђића, кога се треба сетити, уз разне озбиљне пријатеље из града, од којих је врло важан био и овде присутни Љубомир Кљакић, који је такође дао врло битан допринос и као издавач и пријатељ куће

Дакле, за младог човека било је страшно важно да може да слуша много тога и да разуме одређене позиције. Условно речено, без обзира на различите позиције које су људи имали, то је била једна од ретких институција у то доба, у којој су људи слободно могли на врло духовит начин (рецимо чувени однос између Самарџића и Ласла Секеља, било је задовољство слушати те њихове интелектуално-духовите обрачуне о разним стварима) да се искрено, поштено и не политички и новчано мотивисано бави науком. И то је била једна ствар коју је било врло вредно и важно научити, пре свега, да наука

---

\* mdjurkov@gmail.com

мора такође да се води моралом, поштењем и истином. Што је већ у то доба негде кретало да иде у неком другом правцу на другим местима...

Такође, оно што је мени врло важно било из онога што је човек могао да види и да чује ту, била су то времена, наравно, ломова, разградње државе, како је то Самарџић рекао у једној својој књизи, у којој је српско друштво генерално лутало између две вечите дилеме: држава или демократија. Овде су радили људи који су показивали и бранили позицију, и то је, чини ми се, једна од основних ствари, можда и најосновнија, коју треба везати за интелектуални, па и практични рад Слободана Самарџића, а то је да те две ствари морају да иду заједно. Дакле, да држава, уколико је ауторитарна, наравно држава је увек боља, него да нема државе, али без њене демократске природе, у којој српски народ, као ипак слободарски народ не заборавимо то, да та држава нема подршку пре свега младих људи који треба да се за њу боре на неки начин. С друге стране, они који су, а тад је већ увелико кренуло то да доминира у одређеним деловима наше интелектуалне традиције, дакле да је друштво и демократија само по себи нешто што решава проблем без државе. То је такође једна врста екстрема и претеривања која онемогућава да се врло јасно види како пролазе они народи који остану без државе. Дакле, оно што је овде било основно и што је могао човек да научи уз пуно теоретских ствари јесте да су задатак изградње државе и демократизација неодојиви. Тиме је професор Самарџић већ увелико дефинисао свој пут и своје практично оријентисане радове. Он је, и ово да поменемо кад већ говоримо о њему као човеку који следеће године пуни 70 година, што је један врло заокружен теоријски и практични живот вредан апсолутно сваког респекта, овде ћу поменути само неке од његових најосновнијих радова и књига које чине заиста озбиљан опус. Наравно, он има више тога, али овде ћу се фокусирати на пет, шест основних радова.

Ту је, наравно, „Демократија савета”, објављена у Раду 1987. године, што је писано издање његове докторске дисертације. И даље врло занимљива за разумевање не само леве традиције, у којој је на неки начин настало и разних дебата о разумевању државе (питања савета, дефинисања друштва), него и уопште за разумевање неке традиције наше социјалне и политичке теорије. Затим је ту мала, али врло важна књига из 1990. године „Југославија пред искушењима федерализма”, која је издање Института за европске студије и која је настала као део озбиљних расправа о будућности Југославије, јер Самарџић је био један од првих људи који је у Југославији тада отворио питање односа грађанског друштва и државе, попут, рецимо Закошека итд. Словенци су, наравно, то највише радили, али и овде су неки људи то врло озбиљно радили. Много од тога је у рефлексiji, али наравно, већ се види то искушење питања будућности државе која тада почиње да се распада.

Затим је ту студија из 1994. коју је објавила Академија Нова „Принудна заједница и демократија”, која је управо, да не помињем сада и не ширим причу, озбиљан рефлекс свега онога што се дешавало почетком 90-их година и питање, дакле, како направити државу и демократизовати је. И затим, нешто што је врхунац тог, условно речено, раног рада на европским студијама код професора Самарџића, а то је већ помињана књига „Европска унија као модел наднационалне заједнице”. То је једна мала, али врло теоријски лепо постављена књига, која заправо своје рефлексије има и у књизи о којој данас говоримо.

И онда се дешава један хијатус где се, као човек који се борио активно и још од 80-их година, да не помињем студентски статус, то је посебна прича, дакле делатност у студентским часописима већ 70-их година, али од 80-их година, Самарџић укључује у практичну политику. Слободан Самарџић је и писац, али и јавни актер у нашој земљи и неко ко је имао и одређене политичке амбиције. Дакле, као цела та генерација која је заправо, полазећи од теоријских претпоставки које је градила 80-их година, 1990. ушла у политику на велика врата. И заправо већ од 1999. и посебно од 2000, након промене режима у Србији, он улази у практичну политику, и то ће фактички однеи неких 10-ак година његовог живота, у којима је, пре свега, био посвећен покушајима изградње државе. Дакле, оно о чему је писао у наредној књизи која је објављена 2008. године. Само да споменем, та књига је заправо врло важна, јер је обухватила оне теоретско-практичне интервенције. Њу је објавио Филип Вишњић тада и она говори о том искуству његовог практичног рада. Књига се зове „Градња и разградња државе” и врло је вредно сведочанство о тим временима.

И коначно, ту је мало пре поменута књига „Европска унија – систем у кризи”, објављена 2016. године код „Издавачке књижарнице Зорана Стојановића”, након које је организован у ЦЛДС-у врло вредан семинар и, колико се сећам, објављени су и записи и студије са тог семинара. Ту су, наравно, и зборници „Лавиринти кризе”, један велики пројекат 1998. године реализован у Институту за европске студије, затим врло важан зборник о федерализму и питањима мањина. Професор Самарџић је врло блиско сарађивао са професором Флајнером и са Институтом за федерализам и, рецимо, од ових новијих пројеката да поменем врло занимљив зборник о питању грађанства у Европској унији, које је њега занимало још од 90-их година.

Не мање важан део његовог интелектуалног рада јесте, и то би заиста волео посебно да истакнем, библиотека Европа, која је управо у то доба, негде око 2000. године започета (ако се добро сећам, „Норма и одлука” је нешто што се прво тада појавило) и која је за ову 21 годину код два издавача, прво код „Филипа Вишњића”, а затим код „Албатрос плуса”, направила један заиста фасцинантан корпус. Ретки су примери код нас врло прецизно усмерених библиотека, које имају јасан ауторски печат, и ту су, наравно, посебно тај

први спис од кога је кренуло, вишеструко значајан за нашу културу „Норма и одлука”, дакле избор и превод најважнијих списа Карла Шмита, свакако на један врло паметан и вредан начин, где после сваког од тих списа долази и, условно речено, критичка анализа од тако важних аутора, као што су Келзен, Рихард Том итд. И ту су, да поменем само неке ауторе, изузетно вредни списи за разумевање управо онога шта се и са Европском унијом данас дешава. Дакле, две књиге Херфрида Миклера, књига судије Грима, књига Пола Тејлора, Ели Скопете, од аутора који су негде блиски нама итд. Веберови политички списи, Расек Кирк и, дакле, заиста апсолутно неопходан корпус за разумевање политичке науке и разумевање питања Европе данас.

Још једна ствар, врло кратко ћу о њој да не бих дужио превише. Овде је врло вредно поменути, са нама је и један од пионира европских студија код нас професор Лопандић, како се заправо европске студије код нас развијају. Европске студије, од 90-их година, кад се кренуло с тим пионирским радовима који су, сви знамо, ишли од Заједнице за угаљ и челик па надаље, до приређивања првих уговора, што је пре свега Душко радио, да би то заиста напредовало до једне зрелије фазе данас, у којој имамо врло значајне радове људи са политичких наука, који раде на томе, попут овде присутног професора Ковачевића, затим професорке Маје Ковачевић и, морам да кажем, и доста млађих аутора са Института за европске студије и Института за политичке студије, где смо већ увелико од оних општих прича стигли до врло конкретних ствари, као што су питања дигитализације, интелектуалне својине, медија, биоетике, енергетике, безбедносних студија, рецимо, чак студија о покушајима грађења наменске индустрије у Европи, једна сјајна студија наше колегинице са Института за политичке студије Дејане Вукасовић и тако даље. И, усудио бих се да кажем, заправо, ова књига која је рађена као нека врста fine комбинације уџбеника и аналитичког рада, што је била основна идеја, али је далеко превазишла то и постала један озбиљан истраживачки рад са врло јасним печатом свог аутора, показују заправо сазревање европских студија код нас, у том правцу да су отишле ка врло конкретним питањима, и с друге стране, оно што је све евидентнији и јаснији критички однос, који превазилази овај активизам некада по дефиницији присутан, о коме је говорио професор Владисављевић.

И на крају ћу врло кратко набацити оно о чему сам заправо хтео највише да причам, али видим да се време троши увелико. Овде има заиста сјајних ствари и детаљних анализа и институција и политичког живота и еволуције одређених ствари. Ја сам се фокусирао на једну врло специфичну ствар за коју мислим да је екстремно актуелна у овом тренутку и доста говори о питању будућности Европске уније, а она се заправо своди на два основна питања која поставља Карл Шмит. Дакле, једно: Ко је суверен? Дакле, ко у крајњем случају доноси суверену одлуку о политичким и институционалним

питањима? И друго: Ко је чувар Устава? Дакле, професор Самарџић је овде на три места, то је страна 212 посебно, то је посебан део који се бави питањима односа Европског суда правде и појединачних националних уставних судова и сама прича о уставном судству у Европи је, по мени, једно од најважнијих ако не и најважније питање данас. Рећи ћу пар речи о томе. Даље, то је на страни 212 посебно о пресудама уставних судова Грчке и Португалије, које су домаће владе игнорисале, и на страни 254–257 још посебна одлука најважнијег уставног суда на простору Европе, а то је немачки савезни Уставни суд у Карлсруеу. То је реферирање на одлуку немачког Уставног суда, која је донета за време кризе из 2012. године поводом европског механизма. Кључна ствар која се показује овде је то како уставно судство, дакле да кренем од тога, клизи у заправо политичку и економску снагу. Самарџић ту врло лепо показује како су одлуке уставних судова Грчке и Португала, које су хтеле да спрече политике рестрикције које су виделе као неуставне, заправо потпуно изигнорисане, јер су те државе, захваљујући свом лошем економском стању, биле у ситуацији да заправо морају све да слушају како би избелге банкрот. Сећамо се, Италија је чак суспендовала демократију у смислу прихватања човека из Голдман-Сакса да води финансије те државе. Нешто слично се десило и у овом случају, док је слична одлука Уставног суда Немачке заправо показала снагу ове државе, јер је, као што Самарџић показује, 27% фонда за решавање економске кризе долазило из те земље и због укупне снаге Немачке, која је у међувремену и порасла током ових 10 година, што није могло да се игнорише.

И оно што је најважније то је овај део на страни 212, који се зове 442 Одељак: Алтернативна судска пракса. Слободан Самарџић је пописао све најважније одлуке уставних судова појединачних држава, пре свега немачког Уставног суда, али ту су и две одлуке француског Уставног суда из јуна 1992. године, повезане са ратификацијом Уговора из Мастрихта. Само ћу кратко поменути: крећу се од случаја Зо-Ланге из 1970. године, затим врло важан случај Брунер из 1992. године, где се немачки Уставни суд врло прецизно одредио према Уговору из Мастрихта, слично као и француски суд, и где се врло прецизно каже да немачки судови задржавају право да не примењују право Европске уније ако је оно у супротности са основним правима гарантованим у немачком правном систему. То је један врло јасан политички став, који је у међувремену поновљен и 2009. године поводом одлуке у вези са ратификацијом Лисабонског уговора и затим врло важна пресуда, којом се завршава овај одељак, из 2006. године у случају Ханивел и поводом случаја Манголд в. Хелм на Суду правде Европске уније.

Ја ћу на то додати још неколико одлука, које смо након тога имали: то је ова одлука од 5. маја 2020. године о надлежности Европске централне банке, која је фактички изазвала један потпуни рат, у коме је госпођа Фон дер Лајен



прецизно рекла да последњу реч у европском праву има суд у Луксембургу, а не онај у Карлсруеу. Дакле, иако је врло прецизно речено у одлуци немачког Уставног суда да се онај Компетенц Компетенц (*Kompetenz Kompetenz*), о коме Самарцић врло често говори, налази управо на нивоу немачке државе и цела линија објашњења иде у правцу инсистирања да су надлежности пренете у складу са начелима демократије и људских права, али да последњу реч заправо има немачка држава и немачки Уставни суд као њен представник на неки начин. Дакле, то је одлука коју је председник Владе Пољске г. Моравјецки поздравио и на коју се Уставни суд Пољске позвао следеће године, у октобру 2021. године, када је врло прецизно речено да се закони и директиве Европске уније, који су у супротности са Уставом Пољске, неће примењивати. Као што знате, то је изазвало кризу која укључује и финансијске пенале и поменуо бих ту још један врло занимљив пример, а то је случај Коман у Румунији, где је румунски Уставни суд поставио претходно питање Европском суду правде. Ради се о тзв. хомосексуалном браку склопљеном између г. Комана као грађанина Румуније са партнером који је Ирац или Американац, а који је склопљен у Бриселу. И румунски Уставни суд је поставио претходно питање да ли тај брак има своју валидну тежину и на територији Румуније, с обзиром на то да је то у супротности са Уставом и обичајима те државе, на шта је Европски суд правде, ја мислим 2018. године, донео позитивну одлуку и препоручио да се тај брак сматра валидним и на територији Румуније, у погледу наравно права и свих других последица, иако је у супротности са њеним уставним начелима. До дан-данас, држава Румунија одбија да примени ову одлуку на својој територији и, усудио бих се да кажем, да је овај правац, који је професор Самарцић у овом малом, али страховито важном делу са ове три интервенције показао, заправо најважније теоријско, а и практично питање у погледу тога у ком правцу иде Европска унија.

Хвала вам.

\* \* \*

### Слободан Самарцић\*

Не знам одакле да почнем. Најпре речима захвалности, прво издавачу Службеном гласнику, који је прихватио рукопис и од њега направио издавачки добру књигу. Не тврдим ништа о садржају, ја нисам много компетентан да причам о садржају књиге, али у сваком случају књига лепо изгледа, стоји некако чврсто на земљи, може да стоји и хоризонтално и вертикално,

---

\* slobodan.samardzic@fpn.bg.ac.rs

перфектно урађена са коректорског и лекторског становишта, са становишта финог приказивања оних графикана и табела, итд. Ту сам био презадовољан и пре свега сам имао задовољство да сарађујем са Радојчићем, коме се захваљујем на тој сарадњи, јер је била јако плодна, јер јако је било компликовано радити тај посао. Друго, Институт за европске студије је моја кућа 16 година била, а имам заиста носталгична сећања на то време. Нешто је Миша говорио о томе, па ја нећу ништа о томе да кажем више, довољно је што је он говорио, али ево то је кућа која се сетила моје књиге прва, да направи један разговор и једну промоцију на начин на који они то иначе раде. Тако да сам заиста захвалан и, наравно, уводничарима, свима који су прочитали књигу, пре свега, а онда и о њој говорили на мени јако интересантан начин и подстицајан. Ако се буде даље радило на тим питањима и тако даље, о томе за сад не знам ништа.

Може се много штошта рећи овим поводом. Ја ћу се ограничити на пар ствари. Прво, неколико говорника је говорило о тој првој књизи о Европској унији из 1998. године. Значи, прошло је 24 године. Од тада, нека паралела се мора направити, премда сам ја и у међувремену објавио о Европској унији ту студију о кризи Европске уније 2016. године и пре тога још штошта, али то је био један моменат код мене јако важан. Ако је та прва књига имала некакав добар одјек и служила у прво време 2001. и 2002. године, када су европске студије уведене на Факултету политичких наука и овај предмет, она просто није могла да обезбеди ту добру интерпретацију времена које је следило, зато што је она била слабо написана. Она је детектовала све оно што је најважније у том систему у то време, али до велике промене је дошло управо после тога. Али велика промена је, на пример, велико ширење Европске уније, како они зову „Биг бенг” (*Big Bang*) 2004. године и 2007. године, где на 15 држава чланица долази још 12. Унија се ширила од 1973. године наовамо са по два-три члана. И то су углавном биле државе које су биле комплементарне и социјално и културолошки и економски са већ постојећим системом Уније. Оне које нису, оне су се доста дуго прилагођавале, као што су биле Шпанија и Португалија; 1995. године улазе Финска, Шведска и Аустрија, које губе уласком, јер су многи стандарди у привреди, у социјалној заштити, у еколошкој заштити виши били, то је Унија добила. И одједном долази 12 држава које мењају потпуно унутрашњи систем – онај који је био направљен за шест држава, па је некако функционисао са својим развојем, еволуцијом, и за 15, он је просто почео да се дави. Ти пулсеви који иду од оних који предлажу одлуке до оних који одлучују, ти импулси просто не пролазе кроз те институције тако лако. Разлози су разни – то што су те државе биле економски слабије развијене, што су биле несагласне у погледу транзиције демократије и владавине права. Многи фактори су ту утицали да се ствар страшно промени. Други велики фактор промене после те књиге

била је та криза из 2008. године, која је санирана, рецимо, 2016–2017. године, али антикризни механизми данас још увек постоје. Они их нису уклонили. То није онај класичан случај, где антикризни механизми имају задатак да превазиђу кризу и да се уклоне и да врате систем у претходне трачнице, па да онда он функционише онако како је био ефикасан пре кризе, него овде имате просто једну кризну ситуацију, која постаје део поретка. Па је толико тих уговора међудржавних донесено и правила и прописа у међувремену да је тај правни систем постао готово непроходан. Имате један систем који је правно легалан. То је овај систем који креће од Уговора из 2009. године и свих законских аката и прописа који се доносе, и имате други, антитезни систем, који делује као некакав паралегални систем. Ви често не можете да ухватите, када пратите ту ситуацију, када се користе која правила. То је дакле једна ствар антиправног одлучивања, политичког одлучивања, које није баш много добродошло у систему владавине права. Ту су дакле објективно настале неке неприлике и ја, као човек који је предавао тај предмет преко Хиксовог уџбеника, имао сам проблем да ту материју, која је потпуно нова и која је интервенисала у тај систем, представим студентима, а грађе није било. Могао сам им давати текстове, али за основне студије то не иде. Основне студије заиста подразумевају нешто што се класично зове уџбеник. Онда сам имао потребу и да га напишем. Да је Хикс био мало више вредан него што јесте, он би можда написао овакву књигу као ја. Али није. Ја сам био вреднији од њега, па сам написао књигу за ове наше услове. Његово последње издање је 2010. године, тако да он овај кризни период, који је страшно изменио систем, он то није ни дотакао, а није ни могао јер 2010. године се још увек није ни знало на шта ће то да изађе. Тако да сам ја практично дошао на крај, као што каже Хегел, Минервина сова која узлеће у сутон, мада не бих желео себе баш толико да уздижем као што је Хегел. Али, некако ми је лако било кад се некако уобличио да ја седнем и да напишем. Бојан је то објаснио на један начин као да је све било детерминисано неким ситуацијама у којима сам ја учествовао, пуно размишљао, разбијао главу итд., али ја вам отворено могу рећи – да није било короне, не би било ни ове књиге. Значи, једна глупа случајност, која вам омогући да седнете и да пишете. Она јесте конзистентна, како кажеш ти, зато што је писана у једном кратком времену. Кад имате времена, немате шта да радите по цео дан, ми преко 65 година нисмо могли да излазимо, били смо потпуно карантинирани. Ја сам стао са рукописом кад су они ослободили нас да излазимо. То је просто било јако штетно за рад на тој књизи, а ја сам се повео за том слободом кретања, још је фалило једно два-три месеца, па онда опет дође она друга корона, хвала богу, онај други талас и ја седнем и пишем, и тако се то завршило за једно релативно кратко време. Ја сам рукопис предао негде децембра 2021, а почео да пишем негде трећег дана короне, јер сам схватио да ће то трајати, да ће бити простора

да се пише. И ето, то је та случајност која одређује наше животе више него правилности. Кад нешто наиђе, онда вам или упропасти живот или вам отвори неку пречицу, и ето тако се тај рукопис створио. Још само једна опаска у вези са самом ствари: кад је 1998. године књига изашла, тај систем функционисања Европске уније је био много једноставнији. Он је имао два модела иза себе. Он је је био тај класичан комунитарни систем или наднационални, који сам ја често звао федералистички, јер је он заиста функционисао као нека федерална држава у том аспекту, и постојао је међувладин метод који је служио за ове класичне политичке ствари, где је државна сувереност играла главну улогу – то је спољна политика, међународна безбедност, унутрашња безбедност, правосуђе итд. Тај паралелизам, који је иначе и до тада био компликован за функционисање и за објашњавање, он се од тада јако усложио. Неко је поменуо да су још два модела, мислим Милутиновић, али пет је укупно, три су модела пресељена, јер са европском монетарном унијом дошло је до једног потпуно новог модела одлучивања, који није био ни комунитарни, ни међувладин. Нећемо сад о томе дуго причати, али он је заиста функционисао у добрим лабораторијским условима док није наишла криза. То је било 2004–2005. године, после већ даје слабије резултате, премда се евро на међународном финансијском тржишту прилично кочоперио са успешним валутама, као што су долар, фунта и швајцарски франак. И онда имате тај један релативно неуспешан модел отворене координације, нећемо о њему да причамо, и онда долази моја идеја да читав тај кризни пакет, који је постао, као што смо рекли, страшно релевантан за функционисање, спакујем у један модел. И приказао сам га као модел. Значи, за студенте је једноставно, тако да сада тај компликовани систем могу да разумеју у пет корака, а за читаоце може бити интересантно јер сам ја просто, нисам видео у литератури такав пример, дестилисао тај компликовани систем и разложио га на његове елементе, па га онда опет синтетизовао. То је нешто што ми је пало напамет у време короне, вероватно да је неки фактор ту утицао и са те стране.

Што се тиче ових неколико примедби, оне су јако интересантне. Ево, колега Владисављевић говори о том моделу консоцијације. Он је мене страшно интригирао док сам проучавао Европску унију 20–30 година. Ја сам прошао и кроз швајцарски и кроз белгијски и кроз холандски преко литературе и био је јако занимљив. Мој проблем је био како да га интегрисем у Европску унију, јер он се негде осећао. Али шта је проблем у томе? Зато што модел консоцијације није конструисан од стране неког актера. Он је настао. У сваком од ових случајева, у Швајцарској пре свега, пре свега као хел-модел мултикултурног друштва, али пре свега у Холандији, која је била једнонационално друштво крајем 19. века. Они су имали три политичке заједнице, које нису међусобно комуницирале: либералну, хришћанску, односно протестантску и конзервативну. Никако нису могле да направе ни већинску владу, никакав

сложени систем, и онда су дошли до идеје да укључују у тај систем елементе као што су право вета, важност извршног органа власти већа него законодавне и важност судова. Ту ти фини компромиси, који већ постоје у друштву, долазе до институционалног израза. И они ту раде. У Европској унији тога није било. Не могу ја у систем да га укључим, сем овако да кажем, ево има и он неке елементе тога, али то за њега није карактеристично. Онде где се они не слажу, они то раде међувладиним методом. Дакле, ту владе наступају са својим министрима, то је Савет министара, и они ту одлучују на начин већинског одлучивања или на начин једногласности, где вето заправо брани оног слабијег и то се тако решава. Нема консоцијативних механизма. Просто као одговор зашто он на Европску унију није оставио трага, оставио је теоријски траг. Ви ћете видети у теоријама интеграције често се и Лајфхарт помиње итд., али њега системски нема у мери у којој би му човек поклатио пажњу. То је била јако велика идеја колеге Милутиновића око те реформе. То је био исто један нови моменат. Лако је било Унију анализирати позитивно када сте имали онај рејт некадашњи – систем функционише, па када му треба нешто, они се скупе па направе једну реформу система, ту долази до нешто новијих уговора. Или у том неком међувремену, Суд правде доноси те креативне одлуке, које сви прихватају, па онда почну оне да делују као начела интеграције итд. Све је то ишло 30–40 онако сјајно. Ова задња криза, она је направила такав дар-мар, али главни проблем је монетарна унија, која није добро направљена. То кажу сви економисти. Монетарна унија је направљена у једној претпоставци да ће ти чисти лабораторијски услови стално важити, па ће Европска централна банка, попут Бундесбанке, само да се бави неким питањима ценовне политике, каматне стопе и тако даље, новца, у ужем смислу речи, те да монетарна политика уопште не треба да се спроводи. Он делује некаквим својим либералним аутоматизмом. То је све пало у воду 2009, 2010. и 2011. године. Сама централна банка је направила тешке правне прекршаје да би извукла из кризе тај проблем финансијских питања, буџета различитих држава итд. Ту је сад дошло до једног таквог замешатељства да се тај организам продрмао, кроз њега је прошао један тежак вирус. Ово са вирусима примећујете како имам доста асоцијација. Дакле, тај тежак вирус је прошао кроз њега и прва криза друге врсте која је наступила, а то је 2015. године криза миграција. Она се не решава на начин како правила Европске уније говоре. Та унутрашња безбедност је већ стекла један врло солидан институционални механизам, са агенцијама које су солидно радиле. И видите, они не могу да реше проблем миграције већ од 2011. године, да не идемо у детаље, 2015. је била катастрофа. И ствар се спонтано преноси на оног који то може да реши, а то су државни системи унутрашње безбедности. Мађарска је прва узела те методе и вербално добила батине од свих, а они који су је највише критиковали су преузели мађарски модел и после је то прављење

граница и смањивање слободе кретања и међу земљама Шенген зоне (Мађарске, Аустрије итд.) било јако учестало. Између Мађарске и Аустрије, између Аустрије и Словеније, између Француске и Британије (Британија је тада још била у ЕУ) направљен је један зид од одбрамбеног механизма једне и друге земље и њихових полицијских снага да ту није птица могла да пролети. И свако ко иде преко Ламанша бродом или подземним тунелом или авионом два пута је контролисан, на једној и другој граници, тако да ту није могао нико да прође. То је показатељ да се систем разлабавио, па онда ови мањи проблеми, који су подсистемски проблеми, не могу да се реше. Већ корона чини један дар-мар 2021. године, премда они немају здравствени систем у својим рукама, али имају агенцију и имају неку врсту сарадње у тој области. Земље су се потпуно изоловале аутоматски. Реформа је ту немогућа. Сам поступак реформе, преко међувладине конференције траје 12 месеци у просеку. Она је немогућа зато што је немогуће постићи консензус између 27 земаља око било чега данас у Европској унији. И то је данас неререформљива структура. Она не може да се реформише. Мени је било најинтересантније да пратим после кризе и тог стагнирања да ли ће то сада ући у систем, да ли ће то почети да се полако мења, да ли ће почети ти разговори уопште. Ничега нема. Имате понеку идеју коју Макрон избаци из рукава и сви је забораве, тако да немате промене. То је једна структура која некако перзистира. Она функционише инертно и релативно добро у неким аспектима, прилично лоше у неким аспектима, али живи свој живот. Мени пријатељи кажу: „Како, написао си књигу, а распашће ти се предмет.” Па неће се распасти. Он је направио један нови модус свог живота, живота у кризи. Кризни систем делује, то је поредак кризе, јер главни елементи су заправо ти ванредни елементи, али они функционишу. То је, дакле, један аспект. Последица на ову причу о проширењу је страшна. Од проширења нема ништа у правом смислу речи. Ту добија један потпуно други вид цела прича, она је геополитичка. Значи, ви хоћете да убаците те земље Средње и Источне Европе у тај систем, не да би оне ушле у систем интеграције који нам је познат, више аспеката јавног живота, већ да би заправо био под неком безбедносном контролом чак не ни Брисела као Европске уније, него Брисела као НАТО-а, чије је седиште такође у Бриселу. То има потпуно други смисао. Тако да је сада питање да ли из геополитичких разлога, јер се то јако заострило, немате никакву представу о томе да ће то сад бити некаква врста интеграционог процеса, који ће се полако прилагођавати овом успешном процесу, који траје годинама и деценијама. То је просто један санитарни кордон, који се прави из тих војно политичких разлога, који су просто Европу располутили као и 1949. године. Овог пута је Запад направио гвоздену завесу, коју су тада наравно Руси направили, али она постоји и она постаје, и то је њен идентитет у задње две године – антируска Европа. То је најјаче јединство Европске уније. И што је



најгоре, то није њихова политика, него политика преко океана. Значи, то је толико један колоплет лоших претпоставки за прво решење кризе и за неко проширење до кога је нама стало да ми уђемо у тај систем добро функционишућег живота. На то, наравно, не треба заборавити. На томе треба радити, али на нивоу разумевања да је то једна прича која нема перспективу, али ја нећу да је закуцам и да кажем да то никада неће бити могуће, али за мог живота већ вероватно не, а планирам јако дуго да живим.

И само још једну опаску – недостаје „полиси анализис“ (*policy analysis*) у томе. Видите, та тема је била популарна 60-их и 70-их година у западним земљама, а 70-их и 80-их такође и у Европској унији, као и 90-их, у оно време о коме је Бојан Ковачевић говорио, о том невином времену које је постојало када је систем функционисао и онда више није било питање како функционисао, да ли су те институције функционалне у сваком погледу, него како оне у својим аспектима функционишу: у политици конкуренције, у политици електроенергетској, у пољопривредној политици, у много чему другом. Те ситне анализе, оне су постале водеће политиколошке ствари. Видите, данас кад имате кризу, кад имате један глобални проблем, који је везан за цео свет и за Европску унију посебно, та тема иде у други-трећи план. Мени она, верујте, није била интересантна сем маргинално, у области заједничке спољне и безбедносне политике, и ту сам посветио пажњу, и у области правосуђа и унутрашњих послова. То су биле неке „полиси анализис“ (*policy analyses*), али ја сам то кроз модел међувладиног управљања обрадио не као „полиси анализис“ (*policy analysis*). Знате, то више није толико интересантно, зато што су неке друге теме на дневном реду, много глобалније и много више политичне или политичке, како год хоћете. Ето, то је разлог што тога нема, а ако се буде све смирило једног дана, нека моји наследници пишу и уџбенике где ће „полиси анализис“ да буде главни део књиге.

Ето, не бих више дужио. То је неколико аспеката целог овог разговора и повода, а колико сам чуо од организатора, сада ћу дати реч публици. Крајње је време.

Хвала.

**Slobodan Samardžić**

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

**Bojan Kovačević**

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

**Nebojša Vladislavljević**

Faculty of Political Sciences, University of Belgrade

**Miša Đurković**

Institute of European Studies, Belgrade

**Petar Milutinović**

Institute of European Studies, Belgrade

## DISCUSSION ABOUT THE BOOK „THE POLITICAL SYSTEM OF THE EUROPEAN UNION“ BY SLOBODAN SAMARDŽIĆ

© Službeni glasnik and the Faculty of Political Sciences, 2022.  
ISBN 978-86-519-2791-4



Samardžić, S. (2022). *Political System of the European Union. Theory – Institutions – Decision-making Process – Political Life*. Belgrade: Službeni glasnik and the Faculty of Political Sciences

On Monday, 28 November 2022 the Institute of European Studies has organized a discussion about the book *Political System of the European Union. Theory – Institutions – Decision-making Process – Political Life* by prof. Slobodan Samardžić. The speakers were Prof. Dr. Slobodan Samardžić (Full Professor at the Faculty of Political Sciences), Prof. Dr. Bojan Kovačević (Full Professor at the Faculty of Political Sciences), Prof. Dr. Nebojša Vladislavljević (Full Professor at the Faculty of Political Sciences), Dr Miša Đurković (Principal Research Fellow at the Institute of European Studies), and MA Petar Milutinović (Research Assistant at the Institute of European Studies). The readers are presented with the authorized transcript of the discussion.

### **Bojan Kovačević\***

Why did Professor Samardžić wait so long to write a book about the political system of the European Union? He has been teaching a course that bears this name at the Faculty of Political Sciences for more than two decades, he has an excellent knowledge of the functioning of institutions, the political process, the history of European integration... He likes to write and is publishing scientific articles on the EU expansion process, the challenges faced by the supranational governance system, the crisis of the EU... However, there has been no comprehensive study on the EU political system. How can one explain that?

He wrote his first study on this topic 24 years ago, in 1998. The book was called “The European Union as a Model of Supranational Community”. It was dedicated to a pompous promise: that the European Union will become a governance model for the 21st century that could extend to the rest of the world. The promise rested on faith in the magical properties of the formula for managing social contradictions encountered by the post-war founding fathers of the European Communities. The author approached the above promise with seriousness. Promises, ideas, visions – in politics, all that at first seems impossible to the eye of a sceptical observer is important. First, he scrupulously presented the institutional structure of the EU and the proclaimed integration goals. Then came caution and doubt, stemming from historical experiences of building complex governance systems. But the creators of today’s EU have promised that they were creating something that has never existed before in history, in their minds it was all *sui generis*. How is one to even judge it when there is nothing to compare it with? Maybe they will succeed, maybe they can be trusted, who knows? It was with that conclusion that ended the first serious study of the EU by an author from this region.

At the time when the book was written, everything that was happening in the European Union seemed to speak in favour of the great promise. The system was stable. In Western European countries, the richest, most protected and most spoiled generation of people that ever walked the earth (Scurati) went to work, rested, vacationed, dined in restaurants, purchased cars, dressed fashionably and watched live broadcasts of the League of Champions. Life was comfortable in that new form that was created for this generation by post-war political elites and reliably supported by supranational technocrats.

As for the books about the political system of the EU that were created in that period... what were they like? There were two groups of authors:

The first group included those who more or less intelligently and consistently explained the functioning of the system, without questioning its legitimacy. The existence of order was taken as a given. No one questioned whether there was any

---

\* bojan.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

sense in it. No one examined the genealogy of European policies that have imperceptibly connected almost all areas of society's life. Where does the authority of those who decide from above how common Europeans should live come from? Everything works great, so it doesn't matter. The old, tiresome questions of political thought - which have to do with things that are hidden, secretive, elusive, mystical - were outdated. Within the given framework, the origin of which was never questioned, people were searching for a reliable connection; they measured, used empirical methods to investigate the causes and consequences that explain the relations between supranational and intergovernmental institutions, discussed the success of certain policies, and so on.

The second group of authors subscribed to what Carl Schmitt called "political romanticism", die politische Romantik. They, unlike the first group, did not care about causes and consequences. This group first of all included those who criticised the Union for the absence of democracy. Some viewed the democracy of nation states as something to go back to. They lamented over some imagined past times when French, Germans, Italians people used to vote, when their respectable smart representatives in the parliaments used to debate specific issues and then soberly decide thereupon. Others dreamed of a coming supranational democracy, of a future that will arrive on the tracks that were laid down by Jean Monnet and his collaborators. Everything was arbitrary in both groups. Imagination would choose a fragment of an overly complex political reality and elevate it to the pedestal of the ultimate goal, vision of the future, etc. There was not much talent there, because the talented world in Europe had moved into the sphere of civil society. Engineers, lawyers, physicists, mathematicians and artists settled comfortably in a place far from the political stage and its superficial interpreters. For a long time, it seemed that reality itself was playing into the hands of political romantics. The carefree, pampered life of the European society really kept all possibilities open. There is no decision, but maybe there doesn't really have to be one, as said in that promise about the unstoppable journey towards "an ever-closer union of the peoples of Europe".

All that time, Professor Samardžić was teaching at the Faculty, explaining to students the complex procedures of policy-making - who proposes laws, who passes laws, who interprets them and who implements them. Only sometimes, usually towards the end of the lecture, he would say something that could spark suspicion, thus encouraging young political scientists to ask themselves whether the EU can have citizens if it is not a state, whether it can have a uniform foreign policy without a collective identity, whether it can be democratic without a demos, etc. But he still would not write a book. He was waiting for something. As it he felt that the time had not yet come to finally reckon with that pompous promise, the one that he himself once half believed.

Then, in 2009, the Mediterranean member states of the EU came face to face with an uncontrolled growth of public debt. The survival of the monetary union

was in question and the project of European unification entered a systemic crisis. Crisis is a state in which life and its previous form become two warring parties in an existential conflict. In Greece, the conflict escalated at the beginning of the second decade of the 21st century. The awakened, insulted, confused people took to the streets. In the European institutions, they were represented by a smart finance minister who rode a motorcycle. The most powerful member state, headed by its chancellor and finance minister in a wheelchair, stood up to defend the more than half a century old technocratic form of European unity. The second group won. The order was defended. For Professor Samardžić, the crisis was an incentive to write scientific articles and chapters in anthologies, which he later collected in the monograph entitled “The European Union - A System in Crisis”. But a complete study of the political system of the EU had to wait a while longer.

A scrupulous and careful author does not rush. He does not, like so many political romantics - suddenly awakened and quick to the pen - call the crisis an introduction to the collapse of the system, the detonator for a new adventure of adopting a European position (Habermas), or for the birth of a democratic federal Europe (Beck). He waits to see what will come of it all. That patience allows him to discover something new and important: a completely original insight that cannot be found in other studies on the political system of the EU. The establishment of a new model of governance - the crisis management model, as a model for managing a permanent state of emergency that has neither a clear beginning nor the expiration date. That was the insight he was missing. The book he has been writing for a long time in his mind could now be moved to paper. It is good that he was patient. It paid off to wait until life itself dispensed with the old form and flew, at first willy-nilly and then more calmly, in search of a new one. It is good that he did not rush to limit life prematurely with superficial conclusions, to make it meaningless by describing what is not important for authentic political thought, or to try to capture it with arbitrary visions of the future....

These are the reasons why we have been waiting for this book for a long time. But what is the book's nature? What is its function? Is it just a textbook intended for students? What does the term “textbook” even mean at a faculty that educates future politicians, decision-makers?

Does the term include the superficial books, from which so many generations of the most spoiled Europeans in history have been learning? These simplified and banal manuals that would have been laughed at by students of some of the better high schools in Belgrade and Novi Sad, with a summary, questions and answers at the end of each chapter, even photographs of some major events from the history of integration? These books are the result of the Americanisation of political science. They assume that all important answers have already been given. They assume a world that is already complete. From such books, students simply learn the rules of functioning of that completed world. They enable them to cope with

their future jobs in the European or their own national administrations. What is fair? What is good? There are no such questions in such textbooks, written for unquestioned implementers of decisions.

These are closely followed by books on the topic of history of political ideas in Europe. It is always a history that is separated from the present, has nothing to do with it, and does not help in the search for the meaning of the political in the communities of our age. There are also books about the history of the European idea, completely predictable stories without any twists and turns, always ending happily – with the creation of today’s EU. It is up to the students to take from them what they like. This is how future political romantics are educated. The more gifted among them are bored by the technocratic European world, so they rebel against it with inventions and illusions (like Boris Johnson did when he was a correspondent from Brussels). There are also the future politicians of the radical left and right, with their loose but fake “ethics of conviction”, sterile, immature rebels against the system, against non-governmental organisations, the gay population, the European Union, the technocrats, banks, migrants, capitalism and so on (Meloni, Le Pen, Orbán...). If, by books that guided them one means textbooks, then Professor Samardžić’s book is certainly not a textbook.

The key to understanding his book should be sought in the specific relationship between life and form, between play and the intellectual search for an objective, impartial instance that could stop it and show it its measure and limit. Each chapter of the book is marked by this tension. On the one hand, Professor Samardžić - taking the side of the awakened, quarrelsome, crazed-out or apathetic life of Europeans - calls into question all that is taken for granted in the functioning of the EU political system or is dilettantishly condemned and rejected as a result of insufficient knowledge of the matter. Theories of European integration, institutions, political life... The book turns something that is rigid, boring and motionless into an interesting game. The Professor includes great political thinkers of the past and present in the discussion about the problems of building the political system of the EU, primarily those who thought about institutions in complex states, about society, law, freedom and public opinion - the authors of the Federalist Writings, Max Weber, Niklas Luhmann, Jürgen Habermas, Dieter Grimm, Marcello Pera... But he includes them not as stops on the way of learning the history of ideas, but rather as addresses to which the reader of the book can turn for answers to the questions posed by our beheaded age.

This is where we come to the second part of the formula for understanding the book. The author steers clear of any political romanticism with its imagined worlds and endless possibilities that always remain open. Namely, as he writes, he is constantly interested in the problem of order. He is interested in the decision. He is aware of the necessity of establishing a system, defending the old or creating a new one. A freed life must not remain without a framework or it will, once again, degenerate into disorder, chaos and violence. The author is responsible for what



he writes. It does not occur to him to arbitrarily single out some of the aspects of the political and institutional life of the EU, and to imagine, on that basis, the future of the supranational community. He is not searching for followers, but for responsible, smart, attentive, studious readers.

This book reminds students of why they chose to study political science. It is not one of those modern “textbooks” that narrow the horizons, dull the imagination, soften determination. It was written precisely for the person Max Weber addressed in his essay “Politics as a Vocation”, for the person to whom Machiavelli sent secret messages in “The Mandrake” or openly offered advice in “The Prince”. It could be a student, or it could be some glory-loving, smart, daring guy from a completely different profession who has decided to get on the stage of the political world. Whoever he is, he will have to make decisions on his own. He will be guided by talent, instinct and courage. But he will also need much knowledge to figure things out and find his way in today’s Europe, in which the connection between national and supranational is in the process of being lost. For those who adhere to the “ethics of responsibility”, who strive to see - although never completely and with any scientific reliability - the consequences of their actions, this book is worth its weight in gold.

Like all important political writers, Professor Samardžić takes his reader to a large construction site. He provides him with a protective helmet, helps him distinguish what is important and what is not, teaches him where to start, who to consult, who to count on and where the obstacles, underground water or possible landslides are. But then he leaves him on his own. The European political order is being built, using the materials that are available. There are state and European institutions, efficient administrations, citizens who are either passive or act as rebels-without-a-clue, political parties, interest groups, different histories, national cultures, identities, public opinions... There are also elections, referendums, lobbying and protests... The book takes students on an adventure of creating something new, something big. Such have always been important books about politics, those that inspire bold spirits while simultaneously calling for caution, reminding us of the weight of the challenge and the burden of responsibility. Machiavelli, and Hegel, and Schmitt, and all their predecessors and successors who wrote about law, politics and society, also wrote that way. In their books, there is never an atmosphere of completion, a feeling that everything important has already happened and that the rules of an aging and weakened world now just need to be implemented. Only such books can serve as textbooks for future politicians and decision makers, regardless of whether they consciously defend the order or are rebels and revolutionaries. If the term ‘textbook’ implies such a book, then Samardžić’s book is without a doubt a textbook.

\* \* \*

### Nebojša Vladisljević\*

This is a very high-quality book, the product of author's many years and decades of work on the analysis of the European Union and related fields. Wherever you 'scratch' the text, you can see the quality, whether it is a general conceptual and theoretical framework, an analysis of individual political institutions and their mutual relations, a detailed empirical analysis, or examples that were carefully chosen to illustrate key problems. This is a quality textbook, clearly structured; it succinctly and comprehensively covers relevant issues that are necessary for understanding political institutions and political life in the European Union, and does so in a manner that is suitable for undergraduate and post graduates students. At the same time, it is also intended for a wider educated audience, including specialists on the European Union and related fields, but also a wider circle of readers who wish to familiarise themselves with certain issues in this field. Finally, it is easily readable, written in crystal clear language and accessible to a wider educated audience. It is not burdened with professional jargon, except to the extent that it could not be avoided. And of course, the quality of pre-press makes the book more accessible to readers. As is the case with most academic publications, the only obstacle on the book's way to the public is its steep price. Academic publishers should take this into account and follow the example of commercial publishers, who are managing to bring fiction to a wider audience at lower prices. This book certainly deserves it.

Since I am not an expert on the European Union, I will talk about the book from a comparative perspective, as a comparativist. The subject of the book is the European Union, but it was written from a classic politicological and comparativist point of view. Therefore, I will talk more about the way it approaches the analysis of political institutions and political life in the European Union. With that point of view in mind, the author chose a very productive approach. First, the approach is politicological. When it comes to the European Union, especially in our region, approaches from the perspective of international relations or regional studies dominate. These are not classic regional studies, but the descriptive, multi-disciplinary approach still prevails. In contrast, this book uses the conceptual and theoretical apparatus of political science, and does it very effectively. Second, in our region, as well as in other small and poor countries on the periphery of Europe, the European Union is usually talked about from an activist perspective. Bojan mentioned some examples earlier. It is more about the promotion of the European Union than about critical analysis. This book is therefore a wonderful breath of fresh air. In our country, not only in the general public but also in a part of the professional public, an activist approach prevails, hindering the analysis of

---

\* n.vladisljevic@fpn.bg.ac.rs

the European Union more than contributing to the understanding of the relevant problems. Finally, the book uses a comparativist approach, which seeks to explain different aspects of political institutions and political life in the European Union. It is completely comparable to the comparativist analysis of, for example, modern democracies – in some countries of the European Union, but outside of it as well. The approach and style are somewhat reminiscent of the way professor Vučina Vasović used to write. There is a general conceptual and theoretical framework, on which rests the structure of the book and the broader analysis, while special topics, discussed in separate chapters, rely on separate concepts and theories, relevant to the explanation of e.g. the vertical or horizontal division of power, their mutual relations, problems of the public, political parties... The entire book is basically set up as a case study of the European Union from a comparative perspective, where this approach is later thoroughly and consistently, as well as productively, applied in the analysis.

I will now say something more specific about certain issues. The author relies on the notion of the political system as a general framework for the analysis of the European Union. It is a productive approach. On the one hand, this notion - compared to previous, traditional approaches to the study of political institutions - captures a wider space, not only formal political institutions but also political parties, systems of organisation based on interest, interest groups, the public, the rest of the civil society, including various movements, so it captures the political space which has significantly expanded with the development of democracy in the 20th century. On the other hand, the author emphasises that the advantage of the term ‘political system’ in the analysis of the European Union is that it is a political community that is not a state. Furthermore, it is an unfinished political community. And the notion of a political system encourages and gives nuance to the analysis of such a political community, precisely by relaxing the aspect of statehood and sovereignty. By the way, I would like to add that it is also useful in the analysis of sub-national communities, and those for which we are not sure whether they are national or sub-national (for these, the neutral term “territory” is usually used). A current example of this would be Kosovo. It is not a state, since international recognition is still largely absent and the central government does not fully control the territory, but it is certainly a separate political system. In this sense, too, the concept of political system still has cognitive potential, despite the fact that in the last three or four decades it was used in comparative analysis much less frequently than before. In the analysis of the European Union and the political life of the European Union, this general approach has proven to be very productive. On the one hand, it is firm enough to indicate the constants of the political development of the European Union in the last few decades, while, on the other hand, it is flexible enough to indicate dramatic oscillations in that development – changes from the dominance of member states towards a strong supranational level of government

and vice versa, and from different angles to boot, especially when it comes to the crisis of the European Union in the last decade, or decade and a half.

This approach, it seems to me, has not been consistently applied in the analysis of non-state actors. The author rightly points out that the party system of the European Union is significantly different from the party systems of modern democracies, be they member states or non-EU states, and that the public is not the one we meet in national states, while the system of interest representation, at least in the part that concerns the business community, is somewhat more similar to that political milieu. Therefore, the political space cannot be integrated into the analysis of political institutions and the political process in a manner that is typical of modern democracies. However, it seems to me that this part is somewhat separated from the general analysis. Political parties and party groups are mentioned in the previous section of the book only in the context of discussions about the European political identity and the EU Constitution, when conservative parties insisted on the Christian aspect of identity while liberal and socialist parties referred to the era after the Second World War. If there is a second edition of the book, and I hope there will be because this book deserves it, that section should be more integrated into the analysis of political institutions and the political process discussed in earlier chapters. Of course, the notion of a political system, in addition to its advantages, also has certain disadvantages - it requires a comprehensive analysis, which is often not possible (and not even necessary), while also having a teleological undertone. On the one hand, it indicates that the European Union is not a classic international organisation, but that it rather resembles modern states in some of its features, which makes it easier for students to understand political life within the community. On the other hand, such an approach inevitably softens the reality of the incompleteness of said community. Although the author repeatedly emphasises that it is an unfinished community, it is precisely the chosen approach - the analysis of the political system - that suggests a different conclusion. Choosing a different approach would probably encourage and facilitate the analysis of that aspect of the European Union.

What are the alternatives, in the broader field of comparative analysis, to the approach that focuses on the political system? One is an analysis of political institutions and political life in the broader historical and social context of modern democracies, including the European Union, without pretensions to comprehensiveness; it is a practice in comparativist approaches that arose from the critique of the functionalist and systemic approach. The second is the choice of certain partial approaches. Leiphart, for example, talks about consensus democracy. In the first edition of his book *Democracies*, he distinguishes majoritarian democracies from consensus democracies and cites Switzerland and Belgium as examples of the latter; in the second and third editions of the book, he also cites the example of the European Union, emphasising precisely its plural context, in a broader sense

of identity and not only concerning the organisation of political institutions. Similarly, the notion of federalism is highly productive in the analysis of the European Union, and the author uses it very effectively in this book. He quite appropriately relies on Friedrich's and Elazar's "non-state" approaches to federalism, situating the development of federalism in the EU in a broader comparative context and pointing out similarities and differences, for example, with/from the American federalism, or those of Germany and Switzerland.

It is precisely in this context, I would say, that the point of view of consociationalism, interwoven with federalism, is missing to a degree. I mentioned, for example, Leiphart who talks about consensus democracy. Other authors emphasise the aspect of plural society when they talk about federalism or, even more broadly, territorial pluralism. For example, O'Leary and McGarry distinguish between mononational and multinational federations. These from the first group, e.g. the United States of America and several countries in Latin America, aim to unite citizens who speak the same language and share the same culture but live in different political communities. In the long run, such federations tend to move towards centralisation. Others, however, use the advantages of living in a common state, having a common defence system, foreign affairs and e.g. common market, but are institutionalised in the long term precisely for the purpose of protecting separate national identities and cultures. Examples for this are Switzerland, Belgium, Canada and even former Yugoslavia. Such federations always rest on consociational institutions - joint exercise of executive power, minority veto and proportionality (in addition to territorial autonomy). This point of view is also productive in the analysis of the European Union. It is precisely the aspect of analysing the intertwining of national identities and political institutions that can contribute to the analysis and understanding of the crisis in the European Union in the last decade, decade and a half. It is not just about certain federal arrangements in the technical sense, because their consequences depend to a great extent on the context. Nor is it only about the relationship between the supranational level authorities and the member states, but about identity conflicts as well – the conflicts of national identities firmly established in individual states (as well as among and within individual member states) and the unfinished European identity. The consociation angle could certainly shed some additional light on some of those issues.

In any case, this is an extremely high-quality book that deserves to be read not only by students but also by a wider circle of educated readers, because it consistently applies a research-oriented approach, rather than the prevailing activist approach to the European Union. Also, it is based on a conceptually and theoretically thoroughly anchored analysis, as well as significant empirical material.

Thank you.

\* \* \*

### **Petar Milutinović\***

Thank you very much. I would like to greet all the esteemed speakers, as well as the audience. It is a true pleasure and honour for me to have the opportunity to address the public together with such distinguished speakers. As a student, I regularly attended Slobodan Samardžić's lectures. They were held on Fridays at 9 o'clock in the morning, so hardly any students attended them because they were scheduled too early for them. That was highly indicative, but of course those who were enthusiastic attended very often. Those enthusiasts were students who were hungry for knowledge and wanted to hear something that was relevant, something that was new, and something that was credible. I would just like to refer back to the very interesting presentations of the previous two speakers. While Professor Kovačević spoke about political romanticism, it occurred to me that, if the European Union is to become a credible actor, people must be willing to give their lives for it. This, especially in the context of the Ukrainian crisis, is something that is becoming quite evident. Since people are ready to die for their homeland, for their country, if the European Union is to have the same importance as one's country, it seems to me that every person should be able to believe in it to the extent that he is ready to give his life for it, as a way of expressing loyalty to a political entity that undoubtedly has an avant-garde character.

This book is, without any doubt, a textbook. It is well structured and its main topic is the political system of the European Union. Until now, in our lectures we mostly used the 2007 textbook of Professor Simon Hicks from the London School of Economics and Political Science, so this one is a true breath of fresh air. For this reason, maybe we can say that Professor Samardžić is the Serbian Simon Hicks, or Simon Hicks from Serbia. However, what is relevant is that this textbook has been updated with new data, that it has been updated in a correct way by being well structured. It deals with the right questions: what the political system of the European Union is; how the institutions are organised - is speaks of the organisation of government; how the political process takes place in such a complex community that includes four basic models: the communitarian model, the intergovernmental model, the model of the open method of coordination, and the fourth model which, it seems to me, Slobodan Samardžić has patented, and that is the crisis management model, which is the most relevant today and survives as a functioning mechanism of the European Union as a very complex government structure. At the very end of the book, Professor also discusses the political life of the European Union, political parties, that is, political representation. Consequently, we can ask ourselves whether the European Union has its own political system, but Professor Vladisavljević answers that it does, because the British political

---

\* petar.milutinovic@ies.rs



scientist Simon Hicks derived the general characteristics of the political system 50 years after the theoretical legacy of Easton and Almond. Those characteristics not only do not exclude the experience of political organisation and actions of the European Union, but also help in their scientific understanding. Those characteristics are primarily stable institutions that take decisions that are binding for subjects in the public space, as well as a large number of beneficiaries of those decisions, namely citizens, natural and legal persons, who consider these institutions legitimate because they expect correct and authoritative decisions from them. The decisions made by institutions significantly affect the arrangement of public spheres through their public policies, and are an expression of their authoritative allocation of economic resources, interests and social values, but also of constant interaction between political outcomes – the decisions and new demands, that is, interests and preferences in the form of a feedback loop. Put simply, the book is written in such a way that it starts with general concepts, and therefore also with history. Since its inception, since the continuation of the European Coal and Steel Community of 1951, the European Union has been meeting all the general criteria of a political system, and these are general enough, not only for states but also for political entities that do not possess basic state features such as a sovereign power and legitimate monopoly of physical coercion. This book presents and analyses the political system in its dynamic or evolutionary, but also in its static, i.e. structural dimension. The European Communities, that is, the European Union has institutions of a legislative, executive and judicial nature, which in their individual domains make decisions that are binding for citizens, natural and legal persons and other subjects. With the evolution of the European Union and European integration in general, the number of participants in that integration process grew - not only the number of states, but also non-state actors who then became direct beneficiaries of the decisions made by the institutions. The spheres of public life at the level of the Union, regulated by their authorised institutions, constantly expanded. The share of those institutions in the authoritative allocation of values in European society thus became ever greater. But with the growth of integration, the dynamics of the feedback loop I mentioned a moment ago grew as well. So the increased demands towards the institutions resulted not only in individual decisions, but also in initiatives to improve and rationalise the decision-making process. Simply put, European integration is such that the key to it is the European Union as a kind of postmodern, post-state system of governance. It is an amalgamation of very different interests of numerous actors at the local, subnational, national and European or supranational level, and in this sense it is necessary to constantly affirm what the political system is, independently of this activist phenomenon. People very often present their values and judgments towards European integration, but the fact is that it is a technocratic process that has led to three great things: peace, prosperity and security. In this way, it has

ensured that the integrating countries are in such a state that war between them is unthinkable, despite the fact that the issues concerning the security dilemma in Europe are yet to be overcome. And now we see the same thing regarding the e.g. issue of enlargement policy. German Chancellor Olaf Scholz frequently says that he is in favour of expanding the European Union to include candidate countries, while on the other hand we have e.g. the initiatives of the French President, as well as statements of French officials who are not exactly optimistic about the enlargement. It seems to me that the main and only reason for this is that France restrains Germany in this way, that is, restrains the strengthening of Germany's position within Europe, which is one of the ways those who initiate the process of integration while restraining e.g. obstructing it at the same time are using, so to speak, to 'trip each other up'. This happens not only on the continent of Europe, among the member states of the European Union, but is also done by certain external actors, such as, for example, the United States of America, which used the Marshall Plan to affirm the process of European integration, but did so exclusively for geopolitical reasons, to suppress the influence of the then Soviet Union on European soil and expand their own. They largely tried to promote the process, but at the same time also restrain it in a way that prevented the European Union from being a separate pole of power, and to instead use it for geopolitical reasons as an extended arm in the confrontation with much more "dangerous", competing rivals on the international stage such as the Russian Federation (we will see how the situation will develop) and potentially the People's Republic of China. But now, in the context of the Ukrainian crisis as a flagrant excess in international relations... war is always a crime in international relations and there is simply nothing else to say about that, there is no doubt that it involves the use of violence, and we will see how the political system of the European Union will react to that situation in the future. There are some initiatives to reform the founding treaties, to proceed with the conference on the future of Europe towards amending these founding treaties - Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union - but it seems to me that a sufficiently clear driving factor is still missing, that is, a sufficiently clear driving force that would be pro-European, but truly pro-European, which could actually assign the European Union geopolitical importance, given that it is currently, in the context of the war in Ukraine, losing its strategic importance. It seems to me that it is necessary for a long-term, sustainable political perspective to emerge in Europe, one that which would truly be such, and which would thus give a new impetus to European integration. However, that is not happening. Why? Probably because there are currently no figures such as Jean Monnet, or others who would have the capacity, the enthusiasm to revive the process of European integration, although it seems to me that the war in Ukraine is contributing to the expansion of the European Union, since we now have new candidate countries such as Moldova and Ukraine. Until

yesterday, these countries were considered only as parts of the neighbourhood policy. This is no longer the case; they are now legitimately on the enlargement agenda, albeit only declaratively. The question is whether the political system of the European Union is even able to accept countries involved in open conflicts (in Ukraine, we have an open armed conflict, while in Moldova we have a frozen conflict). However, there is also the fact that they formally, de facto, on the expansion agenda. There is also another factor, e.g. the opening of negotiations with Albania and North Macedonia, that is, the further implementation of the process where it was started. Macedonia has had a candidate status since 2005. Albania was granted the same status a little later, in 2014, so these are actually countries that are close neighbours. They were included in the process of stabilisation and association, excluding Albania, but the fact is that this would not have happened had there been no war in Ukraine, and the question is when have these incentives would have come about, in terms of expansion. This is the question that concerns the reform of the founding treaties, related to the conference on the future of Europe. But, of course, even in these circumstances, it is turning out that Europe does not have a sufficiently clearly crystallised identity and that it does not have a sufficiently clearly set political alternative that would actually give an additional impetus to European integration. Instead, we are all finding ourselves, as Europeans, on the battlefield between the great powers - the United States of America and the Russian Federation - where Europe is now in such a state (when I say Europe, I mean the European Union in particular, of course) that it is now being forced to break away from the Russian Federation and further rapproach the United States of America, diversify its sources, restructure its economy and diversify its energy supply sources, because that is for now the only sustainable model for the European Union and for everything that awaits it down the road. The political system of the European Union is undoubtedly still in crisis, and the crises are continuing to multiply. In 2008 and 2011 we had the monetary union crisis. Then we had a situation where certain mechanisms within the monetary union were still functioning, regardless of the fact that they should have been of a temporary nature. However, temporary solutions seem to remain as a constant of development, and now, practically, there may be some illegal instruments that have become a constant of the political system, i.e. governance. At the same time, there is no critical approach calling for the revision of those instruments, which would enable the system to start producing better outputs. I also noticed that the book is oriented more toward dealing with federalism as such. It is simply more focused on the quasi-federal division of material competences, on decision-making processes - which is fine, of course - and less on the way public policies of the European Union are created. This, it seems to me, is the essence of European integration. So, the 'policy', although that process is now largely technical... the 'politics' is in the process of being lost, there is no longer any political virtue, there is no

political romanticism, ‘politics’ is disappearing in favour of ‘policy’, where all is made technical, scientific. Therefore, the process of creating policies has largely become technical or bureaucratised. Certain elites, corporate elites, political elites, social elites participate in it, and it simultaneously becomes a process of creating public policies. It is the European Commission that first initiates these processes as the initiator of legislative proposals, and they are many: from telecommunications, energy, mining, all the way to education and scientific research. It is very interesting to research the process of creating public policies, because they actually affect all citizens, all legal and natural persons and all residents of the European Union. For this reason, I would like to say something else, more as a comment: should there be a new edition of the book in the future, the focus could perhaps be on the process of creating public policies and how it actually unfolds, on the fact that it is becoming more exclusive and less inclusive, as opposed to issues that concern the quasi-federal division of public material competences. It is also relevant that, if we look critically, we can see the absence of systemic responsibility of institutions – which is now being confirmed – but also of various political actors, as well as the absence of political competition in the European Union, which is the Union’s systemic flaw. Consequently, there is no one way to improve accountability, the process has to a large extent become technical and exclusive, and it is simply something that has become a perpetuum mobile as the crises in the European Union multiply. But of course, in order for us to be able to start revising, and making constructive proposals, we should first go back to the ‘basics’. So, ‘back to basics’, and do read this true politicological treat.

That is all I have to say. Thank you.

\* \* \*

### **Miša Đurković\***

Thank you, Mr. Milutinović. I would like to divide my presentation into three parts. In the first part – and please don’t hold this against me - I will privatise and personalise my today’s presentation to a degree, driven primarily by the need to teach the dozen present young people something about the history of the establishment in which they work. By the way, let me also brag about the fact that in the last four years we had the opportunity to make a really good selection. We brought a dozen outstanding young people to the Institute; some already have doctorates, some are currently working on them, and some will, hopefully, have them soon.

---

\* mdjurkov@gmail.com

In that way, the Institute was reinvigorated and is now continuing to distinguish itself as a very specific institution.

I would like to start precisely with that specific institution, to which I came in January 1997. That the privatisation I mentioned earlier. I believe it is very important for these young people's understanding of the memories and history of the place in which they will be working tomorrow. The Institute of European Studies was founded in 1957. Its name was changed in 1961, and it was precisely the generation of Professors Samardžić and Radmila Nakarada that, along with many other people - who are unfortunately no longer with us but should be mentioned nevertheless, such as our former Director, late Djuro Kovačević, as well as late Miroslav Prokopijević, late Laslo Sekelj and late Zorica Radović, whom we have already mentioned, and who came a little later - made an equally significant contribution, as did some others who no longer work here, such as Božo Stojanović. At that moment, I chose to come to this institute first of all because of the specificity of the people who worked here, and who managed to subsist in a very difficult time, when we had no heating and when quartz heaters with three rods made it possible for us to function in the not-so-mild winters. But there was a regular group of people who kept visiting, starting with Djura, Slobodan, the late Indjić who should also be remembered, bringing with them various serious friends from the city, of whom Ljubomir Kljakić - who is present here - was a very important one. He too made a very important contribution, both as a publisher and a friend of the institute.

So it was extremely important for a young man to be able to listen a lot, and to understand certain positions. Conditionally speaking, regardless of the different positions, at that time it was one of the few institutions where people could engage in science freely, humorously (for example, the famous relationship between Samardžić and Laszlo Sekelj - it was a pleasure to listen to their witty intellectual confrontations on numerous topics), honestly, fairly and devoid of political and financial motivation. And that was something that was very valuable and important to learn: that science must also be guided by morality, honesty and truth. At the time, it looked as if, in other places, things had already started to go in a different direction...

Another important thing that a person could see and hear there... Those were turbulent times, of course, the times when the state was being dismantled, and when - as Samardžić put it in one of his books - Serbian society generally wandered between two eternal dilemmas: state or democracy. People who worked here presented and defended the position - and this, it seems to me, is one of the main things, perhaps the most important, and should be linked to the intellectual and even practical work of Slobodan Samardžić - that those two things must go together. That if a state is authoritarian, it is always better to have it than not, but that without its democratic nature - and Serbian people are libertarian, let us not forget

that – the state does not have the support of young people, who should fight for it in some way. On the other hand, at that time the idea that society and democracy in itself is something that solves the problem without the involvement of the state had already started to prevail in certain segments of our intellectual tradition. It was an extreme, and an exaggeration that made it impossible to clearly see the fate of stateless peoples. So, the main thing here, and the thing that a person could learn, together with a lot of theoretical things, was that democratisation and the task of building a state are in fact inseparable. With this, Professor Samardžić had already defined his path and his practically oriented works. Since we are talking about him, let us say that this is a man who will be turning 70 next year, which means that he has lived a very well-rounded theoretical and practical life worthy of respect. I will mention only some of his most fundamental works and books that make up a truly impressive opus. Of course, he has written more, but on this occasion I will focus on five or six that are the most important.

There is, of course, “The Council Democracy”, published by Rad in 1987, a modified version of his doctoral dissertation. It is still very interesting for understanding not only the leftist tradition in which it was created and various debates about the state, the issue of the council and the definition of society, but also in general, for understanding some of the traditions of our social and political theory. Then, there is a short but very important book from 1990, “Yugoslavia in the Face of the Temptations of Federalism”, published by the Institute of European Studies based on a serious discussions about the future of Yugoslavia, as Samardžić was one of the first people in the then-country to open the issue of the relationship between civil society and the state (other included, for example, Zakošek, etc.). Of course, the Slovenians talked about it the most, but some people did it very seriously here as well. Much of it is reflection, but of course, one can already see the temptation of the question of the future of the country that was beginning to fall apart.

This was followed by the study from 1994, published by Nova akademija and entitled “Forced Community and Democracy”, a serious reflection on all that happened in the early 1990s and the consequent question of how to create a state and democratise it. Then came something that was the culmination of professor Samardžić’s early work in European studies, and that is the already mentioned book “The European Union as a Model of Supranational Community”. It is a small, but theoretically well-laid book that is also reflected in the book we are talking about today.

Then there was a period of hiatus, during which Samardžić, as someone who has been actively fighting since the 1980s, got involved in practical politics. I will not talk about his student status here, as that is an entirely different story, or his activity in student magazines way back in the 1970s. Slobodan Samardžić is a writer, but also a public actor in our country and someone who had certain political ambitions, like the entire generation that, starting from the theoretical



assumptions built in the 1980s, entered politics in the year 1990. In 1999, and especially in 2000 when the regime in Serbia changed, he entered practical politics and spent some 10 years of his life primarily attempting to build a state. He was doing what he wrote about in his next book, published in 2008. Just to mention, that book is actually very important because it encompasses theoretical-practical interventions; it was published by Filip Višnjić and spoke about the experience of his practical work. It is called “Building and Dismantling the State” and is a very valuable testimony about that era.

Finally, there is the book that was mentioned a while ago, “The European Union - A System in Crisis”, published in 2016 by Zoran Stojanović. When the book was published, a very valuable seminar was organised at Centre for Liberal-Democratic Studies (CLDS), following which, if I remember correctly, records and studies from that seminar were published as well. There is, of course, the collection “Labyrinths of Crisis”, a large project realised in 1998 at the Institute of European Studies, and a very important collection on federalism and minority issues. Professor Samardžić collaborated very closely with Professor Fleiner and the Institute of Federalism. Among these recent projects, I should mention a very interesting collection on the issue of citizenship in the European Union, in which Professor Samardžić was interested since the 1990s.

No less important part of his intellectual work is - and I would really like to stress this - the Europa library, which was started at that time, somewhere around the year 2000. If I remember correctly, the title of the first published book was “Norm and Decision”. In these past 21 years, in cooperation with two publishers - first Filip Višnjić and then Albatros Plus - it created a truly fascinating corpus of works. In our country, there are only rare examples of precisely focused libraries that bear a clear stamp of the authors. This one, of course, included the book it started with, which is significant for our culture in many ways. Then came “Norm and Decision”, the selection and translation of Karl Schmidt’s most important writings. They were presented in a very clever and valuable manner, where each of the writings was followed by a critical analysis by such important authors as Kelsen, Richard Thomas, etc. There were also books that could be extremely valuable for understanding precisely what is happening with the European Union today. So, to mention just a few authors, there were two books by Herfried Mickler, a book by Judge Grimm, a book by Paul Taylor and one by Eli Skopetea, as well as others that were written by authors that were in a way close to us. Weber’s political writings, Rasek Kirk, and a corpus of books that are absolutely necessary for understanding political science and the issues Europe is facing today.

There is one more thing I would like to say, but I will be very brief so as not to take up too much time. It is worth mentioning that one of the pioneers of European studies in our country, Professor Lopandić, is with us today. European studies began in the 1990s with those pioneering works that started, as we all know,

with the Coal and Steel Community and then moved onward, to the preparation of the first contracts, which was done primarily by Duško, to later really progress to a more mature current phase, in which we now have highly significant works by people from political science such as Professor Kovačević, who is present here, Professor Maja Kovačević and, I must say, also numerous younger authors from the Institute of European Studies and the Institute of Political Studies. Starting from those general stories, we have now reached very specific issues such as digitisation, intellectual property, media, bioethics, energy, security studies, even e.g. studies on attempts to build an arms industry in Europe - a great study by our colleague from the Institute of Political Studies, Dejana Vukasović, and so on. I dare say that Professor Samardžić's book was written as a sort of delicate combination of a textbook and an analytical work. That was the basic idea, but the book has gone far beyond it and has become a serious research work with a very clear stamp of its author, which shows that European studies in our country have matured. They went in the direction of highly specific questions, while, on the other hand, there is an increasingly evident and clear critical relationship that goes beyond activism, which used to be present by definition, as discussed by Professor Vladislavljević earlier.

Finally, I will very briefly mention what I actually wanted to talk about the most, but I see that there is no more time. The book contains some really great, detailed analyses of institutions, political life and the evolution of certain issues. I focused on one very specific thing, which I think is extremely relevant at the moment and tells a lot about the future of the European Union. It actually boils down to two main questions that were posed by Karl Schmitt. One of them is: Who is sovereign? Who is it that ultimately makes the sovereign decision on political and institutional issues? And the second is: Who is the guardian of the Constitution? Professor Samardžić spoke about this in three places, on page 212 in particular, in a special section that deals with the relationship between the European Court of Justice and individual national constitutional courts. The very issue of the constitutional judiciary in Europe is, in my opinion, one of the most important, if not the most important issue today. So I will say a few words about it. On page 212, in particular, Professor Samardžić writes about the judgments of the Constitutional Courts of Greece and Portugal that were ignored by their respective domestic governments, while on pages 254-257 he writes about an even more interesting decision of the most important constitutional court in Europe, namely the German Federal Constitutional Court in Karlsruhe. This is a reference to the decision of the German Constitutional Court, which was made during the crisis of 2012 regarding the European mechanism, and the key thing that is shown here is that constitutional judiciary is becoming a political and economic power. Samardžić very nicely shows how the decisions of the Constitutional Courts of Greece and Portugal, which aimed to prevent restriction policies they found to be unconstitutional, were completely ignored because the countries, as a result of

their poor economic condition, had to act obediently to avoid bankruptcy. We can recall that Italy even suspended democracy, accepting a man from Goldman-Sachs to manage the country's finances. Something similar happened in this case as well, while a similar decision of the Constitutional Court of Germany actually showed the strength of that country. As Samardžić shows, this was due to the fact that 27% of the fund for solving the economic crisis came from that country. The other reason was the overall strength of Germany, which has grown in these 10 years, and that was something that could not be ignored.

The important thing appears on page 212, called 'Section 442: Alternative Jurisprudence'. Here, Slobodan Samardžić listed all the most important decisions of the constitutional courts of individual countries, primarily the German Constitutional Court. However, there are also two decisions of the French Constitutional Court from June 1992, connected with the ratification of the Maastricht Treaty. I will mention them only briefly: they start with the *Zo-Lange* case of the 1970, and are followed by the highly important *Brunner* case from 1992, where the German Constitutional Court took a very precise position regarding the Maastricht Treaty, similar to the French court, very precisely saying that German courts reserve the right not to apply European Union law if it conflicts with fundamental rights guaranteed by the German legal system. This is a very clear political position, which has since been repeated in 2009 regarding the decision on the ratification of the Treaty of Lisbon. The section ends with a very important judgment of the European Court of Justice from 2006, in the case *Mangold v. Helm*.

I will add several other decisions that came later: the decision of 5 May 2020 on the jurisdiction of the European Central Bank, which actually caused a complete war in which Mrs. Von der Leyen precisely said that the court in Luxembourg, and not the one in Karlsruhe, has the last word on European law. Therefore, although it is very precisely stated in the decision of the German Constitutional Court that *Kompetenz-Kompetenz* - about which Samardžić talks about quite often - is precisely at the level of the German state, and an entire line of explanations goes in the direction of insisting that the competences were transferred in accordance with the principles of democracy and human rights, it is the German state and the German Constitutional Court as its sort-of representative that have the final word. It was a decision that was welcomed by the the Prime Minister of Poland, Mr. Morawiecki, and referred to by the Constitutional Court of Poland the following year, in October 2021, when this Court very precisely stated that the laws and directives of the European Union that are in conflict with the Constitution of Poland will not be applied. As you all know, this caused a crisis that involved financial penalties. I would also like to mention another very interesting example, the *Koman* case from Romania, where the Romanian Constitutional Court addressed the above question to the European Court of Justice. The case involved the so-called homosexual marriage between Mr. Koman as a citizen of Romania, and

his partner, who was either Irish or American, which they concluded in Brussels. The Romanian Constitutional Court also posed the above question - whether said marriage was valid in the territory of Romania, considering that it was contrary to the Constitution and customs of the country. The European Court of Justice, I believe in 2018, made a positive decision and recommended that the marriage be considered valid in the territory of Romania as well, in terms of rights and all other consequences, regardless of the fact that it was contrary to its constitutional principles. The state of Romania is still refusing to implement this decision in its territory, and I dare to say that this direction - which Professor Samardžić has shown in this small but extremely important book by presenting these three interventions - is in fact the most important theoretical and practical question regarding the direction in which the European Union is heading

Thank you.

\* \* \*

### **Slobodan Samardžić\***

I do not know where to start. First of all, I would like to thank my publisher, the Official Gazette, which accepted the manuscript and turned it into a good book. I will not speak of the content of the book as I am not competent to talk about it, but in it looks nice, it somehow stands firmly on the ground, it can stand both horizontally and vertically, it was perfectly proofread, and charts and tables are presented in a nice way. I was very satisfied with our cooperation and had the pleasure of collaborating with Mr. Radojčić, to whom I would like to extend my gratitude because the work was extremely complicated. Second, the Institute of European Studies was my home for 16 years, and I have really nostalgic memories of it. Miša spoke about that so I will say no more, what he said was enough. But this is the house that remembered my book first, deciding to turn this into a conversation and a promotion, as they usually do things. So I am truly grateful for that, and to all who spoke, of course, as well as to all who first read the book and then talked about it in a way that was very interesting and encouraging for me. As to whether any further work will be done regarding the mentioned issues, I don't know. One can say many things on an occasion such as this one, but I will limit myself to only a few things. First, several speakers talked about the first book on the European Union, from 1998. It is now 24 years later. Some sort of parallel had to be drawn regarding then a now, although in the meantime I did publish that study on the European Union crisis in 2016, and some other things before it, but that was a very important moment for me. Although that first book resonated well,

\* slobodan.samardzic@fpn.bg.ac.rs

and was useful at the beginning, in 2001 and 2002, when European studies were introduced at the Faculty of Political Sciences, it simply could not provide a good interpretation of the time that followed because it was poorly written. It did cover all that was most important in that system at the time, but the big change occurred precisely after. One such big change was, for example, the large expansion of the European Union - the “Big Bang”, as they call it - of 2004 and 2007, when 12 new members were added to the then-existing 15. Since 1973, the Union had been expanding by two or three members at a time, mostly by adding states that were socially, culturally and economically already complementary to the existing system of the Union. Those that were not, like Spain and Portugal, had to undergo a somewhat lengthy process of adaptation. Finland, Sweden and Austria joined the Union in 1995, losing in the process because many of their standards in the economy, in social protection and in environmental protection were in fact higher, so that was the gain of the Union. Then suddenly came 12 countries that completely changed the internal system. The system was created with six states in mind, so with development and evolution it somehow managed to function with 15 as well. Once the last batch of countries joined, it simply started to drown. The pulses that go from those who propose decisions to those who decide, the impulses, simply could not pass through the institutions that easily. The reasons for problems were various: new member countries were economically less developed and they disagreed with regard to the transition towards democracy and the rule of law. Many factors caused things to drastically change. The second major change factor that came after the book was the crisis of 2008. It was remedied, I would say, in 2016-2017, but its anti-crisis mechanisms still exist today. They were not eliminated. This is not a classic case, where anti-crisis mechanisms are used to overcome a crisis and are then removed, returning the system to the way it (efficiently) functioned before the crisis appeared. In this case, crisis situation became a part of the system. So many interstate agreements, rules and regulations have been passed in the meantime that the legal system became almost impassable. There is now a system that is, from the standpoint of law, legal. There is this system, which starts from the Agreement of 2009 and includes all the legal acts and regulations that have been passed, but there is also another, antithesis system that acts as a kind of paralegal system. When one monitors the situation, one often cannot figure out which rules are used at which point. So we have anti-legal decision-making, political decision-making, which is not exactly welcome in the rule of law system. Certain objective difficulties arose in this regards, and I, as a person who taught that subject using Hicks’ textbook, had a problem presenting the matter - which was completely new and has intervened in the system - to students. There was no proper teaching material at the time. I could have given them texts, but that would not have been appropriate in undergraduate studies. Undergraduate studies require something that is called a textbook. So I needed to write one. Had Hicks been a

little more diligent, he might have written a book such as the one I wrote. But he didn't. I was more diligent than he was, so I wrote a book that could be used in our environment. The last edition of Hicks' book came out in 2010, meaning that he didn't even touch the crisis period that terribly changed the system. He couldn't, because in 2010 no one had any idea what would happen in the end. So I practically arrived at the end, as Hegel says, like Minerva's owl that soars at dusk, although I would not dream of placing myself at the level of Hegel. But once things took shape, it was easy for me to sit down and write about them. Bojan explained it one way, saying that all was determined by certain situations in which I participated, and to which I gave much thought, but I can tell you frankly - if it wasn't for the Coronavirus, this book would not exist. So it was a stupid coincidence that allowed me to sit down and write. The book is consistent, as you say, because it was written in a short period of time. I had time on my hands and nothing to do whatsoever - we, people aged 65+, were not allowed to go outside, we were completely quarantined. I stopped writing when they let us go out again. That freedom was very harmful to my work on the book, but I missed moving around. Nothing happened for two or three months, but then there was another wave of the virus, thank God, the second wave, so I sat down and wrote, and that is how I finished the book in a relatively short time. I submitted the manuscript sometime around December 2021. I had started writing on the third day of the Coronavirus because I realised that the pandemic would last and that I would have time to write. That is the randomness that determines our lives more than regularities do. When something comes along, it either ruins your life or creates some sort of a shortcut, and that is how this manuscript was created. Just one more remark about the matter itself. When the book came out in 1998, the system of functioning of the European Union was much simpler. It had two previous models behind it, it was a classic communitarian or supranational system that I often called federalist, because it really functioned as if it were a sort of a federal state in that aspect. There was also an intergovernmental method that was used for classic political things, where state sovereignty played a major role - foreign policy, international security, internal security, judiciary, and so on. That parallelism, which was already complicated, both to function or explain, has since become extremely complex. Someone said that there were also two other models - I believe it was Milutinović, but there were five in total. Three have been moved aside because the European monetary union had created a completely new model of decision-making that was neither communitarian nor intergovernmental. We will not talk about this at length now, but it really worked, in good laboratory conditions, until the crisis hit. That was in 2004-2005. Later it started giving weaker results, although the euro stood quite well on the international financial market compared to successful currencies such as the American dollar, pound sterling and Swiss franc. Then there was that relatively unsuccessful model of open coordination, of which we will not



talk now, following which I had the idea to place that entire crisis package, which became, as we said, terribly relevant for the functioning, into a single model. And I showed it as a model. It was simple for the students, who could now understand that complicated system in five steps, and could be interesting for readers as well because I simply... and I have never seen such an example in the literature... I simply distilled that complicated system and decomposed it into its constitutive elements, only to synthesize it again. That came to my mind during the Coronavirus pandemic and was probably influenced by some factor on that side as well.

As for the few remarks, they are very interesting. My colleague Vladislavjević talked about the consociation model. It intrigued me to no end as I studied the European Union for 20-30 years. I looked up the Swiss, Belgian and Dutch model in literature, and found it very interesting. My problem was how to integrate it into the European Union, because it could be sort-of felt. But what was the problem with that? The consociation model was not constructed by any actor. It just came to be. In each of these cases, in Switzerland above all, above all as a hell-model of a multicultural society, but above all in the Netherlands which at the end of the 19th century was a one-nation society. They had three political communities that did not communicate with each other: liberal, Christian, that is, Protestant, and conservative. They could not even form a majority government, much less a complex system. But then they got the idea of including in the system elements such as the right of veto, the importance of the executive authority which is greater than that of the legislative authority, and the importance of the courts. This is where the fine compromises that already exist in society found their institutional expression. And they work there. This was not the case in the European Union. I was unable to include it in the system, except to say: ok, it too has some elements, but that is not its characteristic. Where they disagree, they do it through the intergovernmental method. That is where governments present their ministers - the Council of Ministers - and they decide by majority or unanimously, and the veto actually defends the weaker state. And that is how things get resolved. There are no consociative mechanisms. As an answer to why it did not leave a mark on the European Union, it did leave a theoretical mark. You can see that Leifhart is often mentioned in integration theories, etc. but is systematically absent to the extent that a person would pay attention to him. Our colleague Milutinović had a great idea about that reform. It was also a new moment. It was easy to analyse the Union positively when you had the old rate - the system works, and when it needs something they all get together and reform the system, make new contracts. Or, in the meantime, the Court of Justice makes those creative decisions that everyone accepts, and then they begin to act as principles of integration, etc. For some 30-40 years, it all worked beautifully. The last crisis caused terrible mayhem, but the main problem is the monetary union that is not well made, that is what all economists say. The monetary union was created based on the assumption that these

purely laboratory conditions will always apply and that the European Central Bank, like the Bundesbank, will only have to deal with certain issues of price policy, interest rates and so on, with money in the narrower sense of the word, and that monetary policy would not have to be implemented at all. That everything would work based on its own liberal automatism. It all fell apart in 2009, 2010 and 2011. The central bank itself committed serious legal violations in order to get out of the crisis, involving financial issues, budgets of different countries, etc. Things got so complicated that the entire organism was shaken, as if a serious virus had passed through it. The viruses are now a current topic, and I have a lot of associations... So, that difficult virus passed through, but was followed by another - the migration crisis of 2015. It could not be solved the way the rules of the European Union said it should have been, because internal security had already had a very solid institutional mechanism, with agencies that worked solidly. And, you see, they have not been able to solve the migration problem since 2011. Let us not go into details here, but 2015 was a disaster. So the matter was spontaneously transferred to those who could solve it, and these were the state internal security systems. Hungary was the first to adopt these methods and was verbally trashed by everyone because of them. Those who criticised Hungary the most copied its model, and the creation of borders and reduction of freedom of movement became very frequent among the countries of the Schengen zone (Hungary, Austria and others). Walls made up of defence mechanisms of both countries and their police forces came up between Hungary and Austria, Austria and Slovenia, France and Britain (Britain was still an EU member at the time), and no one could pass. Anyone who travelled across the English Channel by ship, underground tunnel or plane was controlled twice, on both sides of the border, and no one could pass there either. This was an indication that the system had started to disintegrate, making these minor problems, sub-system problems, unsolvable. Then came the Coronavirus mayhem in 2021. True, the EU does not have a health system, but they do have an agency and some sort of cooperation in that area. Automatically, countries completely isolated themselves. There is no reform that could solve that. The reform process itself, through the intergovernmental conference, lasts 12 months on average. Reform is impossible because, in today's European Union, 27 countries cannot reach a consensus on anything. It is an unreformable structure. It simply cannot be reformed. I found it very interesting to watch what would happen after the crisis and stagnation, whether EU would enter the system, whether it will slowly start to change, whether conversations about this would start at all. There is nothing going on. Every once in a while Macron pulls an idea out of his sleeve, but then everyone forgets about it, so there is no change. It is a structure that somehow continues to persist; it functions inertly and relatively well in some respects, as well as quite badly in other respects, but it lives its own life. My friends say: "You wrote a book, but the subject of the book will fall apart on you". Well, it

will not fall apart; it has created a new way to live: a life in crisis. The crisis system works, it is a system of crises, because its extraordinary elements are in fact the main elements. But they work. So, that is one aspect. The fallout from the expansion story is dire. We can forget the expansion. This gives the entire story, which is geopolitical, a completely different angle. Ok, so you want to insert those countries of Central and Eastern Europe into the system, not so that they would enter the system of integration as we know it, which includes several aspects of public life, but so that they would actually be under some sort of security control, not even by Brussels as the European Union, but rather by Brussels as NATO, whose headquarters also happen to be located in that city. This has a completely different meaning. So now, the question is whether the reasons are geopolitical, because things have become problematic and one has no idea whether there will now be some sort of integration process, which will slowly adapt to the successful process that has been going on for years and decades. It is simply a sanitary cordon that is being created for military and political reasons that have divided Europe the same way they did back in 1949. This time, the West has created the iron curtain. Back then, it was of course created by the Russians, but it exists, and it is appearing, and that has been the identity of EU in the past two years – an anti-Russian Europe. That is the strongest unity of the European Union. And the worst thing is that it is not even the policy of the EU, but policy that comes from the other side of the ocean. So we have an entire string of bad assumptions, regarding the solution to the crisis but also the expansion, which we care about because we would like to be part of that well-functioning life. We should not forget that, of course, and we should work on it, but we should work on it on the level of understanding that it is a story that is devoid of perspective. I however will not be the one to put a nail in its coffin and say that it will never be possible, but in my lifetime it probably will not, and I plan to live a very long life.

And just one more thing – all this lacks ‘policy analysis’. You see, that topic was popular in the 60s and 70s in Western countries, and in the European Union in the 70s and 80s, as well as in the 1990s. Bojan Kovačević spoke about the innocent time that existed when the system was functioning, so it was no longer a question of how it functioned, whether these institutions were functional in every respect; rather, it was important how they functioned in their own aspects: in competition policy, in electricity policy, in agricultural policy, in many other areas. Those small analyses became leading political matters. You see, today, when there is a crisis, when there is a global problem that affects the entire world and the European Union in particular, that topic is pushed way back, to the second or third plan. I never found it interesting, except marginally, in the field of common foreign and security policy - which I paid attention to - and in the field of justice and internal affairs. Those were the ‘policy analyses’, but I examined them through the model of intergovernmental management, not as ‘policy analyses’. They are no longer that

interesting because there are other topics on the agenda, much more global and much more politics-oriented, or political, whatever you want to call them. That is the reason why I did not discuss these things in my book. One day, if everything calms down, maybe my successors could write textbooks that will deal mostly with 'policy analysis'.

I do not want to take up any more of your time. Those were the various aspects of this conversation and occasion. The organisers are telling me that I should now give the floor to the audience. It was about time.

Thank you.